

Spray met visie, visie op spray
Afsluitende onderzoeksrapportage van "Het Pepperspray Project"

Otto Adang, Jos Mensink en Carin Esman

Dit is een publicatie van het onderzoekprogramma “Geweld- en gevaarbeheersing in conflictsituaties”. Het onderzoekprogramma wordt uitgevoerd onder auspiciën van het lectoraat "Openbare orde en Gevaarbeheersing" aan de Politieacademie en richt zich op de interactie tussen politie en burgers in potentieel gevaarlijke conflictsituaties. Het onderzoekprogramma richt zich op de analyse van de manier waarop door middel van communicatie en interactie betrokken politiemensen en burgers hun positie reguleren in afhankelijkheid van elkaar en van anderen. Het uiteindelijke doel van het onderzoekprogramma is meer zicht te krijgen op de regulering van conflicten en sociale spanningen en een bijdrage te leveren aan een betere beheersing van potentieel gevaarlijke conflictsituaties.

Overige publicaties van het onderzoekprogramma “Geweld- en gevaarbeheersing in conflictsituaties”

Omgaan met conflictsituaties: op zoek naar goede werkwijzen bij de politie. Otto Adang, Nicolien Kop, Henk Ferwerda, Johan Heijnemans, Wilfried Olde Nordkamp, Peter de Paauw, Kees van Woerkom. Politie & Wetenschap, 2005

Hooligans in beeld. Van informatie naar aanpak. H.B. Ferwerda & O.M.J. Adang. Politie & Wetenschap, 2005

De invoering van pepperspray bij de Nederlandse politie. "Ik wil dit nooit meer meemaken". O.M.J. Adang & J. Mensink, Politieacademie, Apeldoorn, 2003

Beheersing van gevaar. Praktijkboek voor de opleiding van vuurwapendragenden en de toetsing van geweldstoepassing. (tweede, herziene druk). O.M.J. Adang. & J.S. Timmer, Elsevier bedrijfsinformatie, 's-Gravenhage, 2002

Trias: lessen voor het overheidsoptreden bij een internationale gijzelingsactie. O.M.J. Adang, Tandem Felix, Beek-Ubbergen, 2002

“Spray!” Een nieuw gewelddmiddel voor de Nederlandse politie. O.M.J. Adang & J. Mensink Elsevier bedrijfsinformatie, 's-Gravenhage, 2001

Policing Euro 2000. International police co-operation, information management and deployment. O.M.J. Adang & C. Cuvelier, Tandem Felix, Beek-Ubbergen, 2001

To save lives. Proceedings of the First European Conference on Hostage Negotiations. Edited by O.M.J. Adang. & E. Giebels, Elsevier bedrijfsinformatie, 's-Gravenhage, 1999

Netten, stokken en sprays. Nieuwe wapens voor de Nederlandse politie? O.M.J. Adang, R. v.d. Wateren & P.J.S. Steernberg. Elsevier bedrijfsinformatie, 's-Gravenhage, 1999

Beheersing van gevaar. Praktijkboek voor de opleiding van vuurwapendragenden en de beoordeling van geweldstoepassing. Onder redactie van O.M.J. Adang. & J.S. Timmer. Deventer, Gouda Quint, 1998

Spray met visie, visie op spray
Afsluitende onderzoeksrapportage van "Het Pepperspray Project"

Otto Adang
Jos Mensink
Carin Esman

2005 Politieacademie Apeldoorn

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Adang, O.M.J., Mensink, J.G.B. en Esman, C.J.T.

/ O.M.J. Adang, J.G.B. Mensink en C.J.T. Esman - 2005, Apeldoorn: Politieacademie

ISBN

NUGI

© 2005 Politieacademie, Apeldoorn

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Inhoud

1. Voorwoord
 2. Managementsamenvatting
 3. Inleiding
 4. De gegevensverzameling ten behoeve van monitoring en evaluatie
 5. Het invoeringstraject
 6. Het gebruik van pepperspray in de praktijk
 7. De effectiviteit van pepperspray
 8. Lange termijn effecten van de invoering van pepperspray
 9. Opvattingen van politieambtenaren
 10. Conclusies
- Bijlagen

1. Voorwoord

In 1999 is besloten pepperspray als onderdeel van de standaard bewapening van de Nederlandse politieambtenaar in te voeren. Na een pilot in een aantal politiekorpsen, zijn vanaf april 2002 daadwerkelijk alle politieambtenaren met het nieuwe geweldmiddel uitgerust. In opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is door de Politieacademie (voorheen LSOP) in samenwerking met IVA te Tilburg onderzoek gedaan naar de landelijke invoering van pepperspray. De evaluatie van de invoering heeft een schat aan gegevens opgeleverd over alle denkbare aspecten verbonden aan de introductie van een nieuw geweldmiddel. Deze afsluitende onderzoeksrapportage geeft een overzicht van het "Pepperspray project" gedurende de periode van landelijke introductie (tussen 1 april 2002 en 1 april 2004) en de daaraan voorafgaande verlengde pilot (1 januari 2001 – 1 april 2002).

Wij willen iedereen die op een of andere wijze aan het onderzoek heeft meegewerkt bedanken, met name de leden van de landelijke projectgroep, de regionale contactpersonen en alle politieambtenaren die aan het onderzoek hebben meegewerkt door formulieren in te vullen of interviews te geven. Speciale dank zijn we verschuldigd aan Bob Kaminski (University of South Carolina, USA) voor zijn hulp bij het uitvoeren van de regressie-analyses met betrekking tot de effectiviteit van pepperspray.

Apeldoorn, maart 2005

Dr. Otto M.J. Adang (Politieacademie)
Drs. Jos G.B. Mensink (IVA te Tilburg)
Carin J.T. Esman (Politieacademie)

2. Managementsamenvatting

In opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is door de Politieacademie in samenwerking met IVA te Tilburg onderzoek gedaan naar de landelijke invoering van pepperspray. De afsluitende onderzoeksrapportage geeft een overzicht van het "Pepperspray project" gedurende de periode van landelijke introductie (tussen 1 april 2002 en 1 april 2004) en de daaraan voorafgaande verlengde pilot (1 januari 2001 – 1 april 2002). Het omvat onder andere een analyse van ruim 3000 incidenten waarbij daadwerkelijk gebruik is gemaakt van pepperspray en de resultaten van een in 2005 gehouden survey naar de opvattingen van politieambtenaren over pepperspray.

Het invoeringstraject

Pepperspray is succesvol ingevoerd bij de Nederlandse politie. Op een aantal punten is er nog sprake van lopende zaken, met name de aanschaf van een nieuw nazorgmiddel en van een klein draagmiddel dat geschikt is voor gebruik door politieambtenaren in burger. Een aantal elementen uit het invoeringstraject zijn als *goede werkwijze* te bestempelen, in de zin dat ze bijgedragen hebben aan een goed verloop van het project en aan een veilige en verantwoorde toepassing van pepperspray, zoals de instelling van een landelijke projectgroep met directe betrokkenheid vanuit het ministerie van BZK, die de communicatie met de korpsen sterk bevorderde en het mogelijk maakte problemen direct aan te pakken.

Het gebruik in de praktijk

Het gebruik van pepperspray biedt de mogelijkheid een (potentieel) gevaarlijke verdachte zonder ernstige gevolgen op een verantwoorde wijze van een veilige afstand onder controle te krijgen. Het opstellen en consequent ten uitvoer brengen van een nazorgprotocol zijn daarbij van belang gebleken. De aanscherping van de opleiding en training op grond van de aanbevelingen uit eerdere rapportages heeft effect gehad. De richtlijnen zijn werkbaar gebleken en hebben bijgedragen aan een zorgvuldige invoering van pepperspray. De toetsing van het gebruik van pepperspray, vooral waar het gaat om mogelijk lichtvaardig gebruik en het gebruik in bijzondere omstandigheden blijft een aandachtspunt. Bij het opstellen van de richtlijnen is geen rekening gehouden met de mogelijkheid van pepperspraygebruik in het kader van de politieke hulpverleningstaak.

De effectiviteit van pepperspray

Pepperspray scoort, volgens opgave van politieambtenaren zelf, minder goed dan andere geweldmiddelen als het er om gaat of ze er hun doel mee bereiken en de effectiviteit vertoonde in de loop van de introductie een dalende trend. Uit de analyses komt naar voren dat vooral gebruik van drugs, mate van ervaring van politieambtenaren, de afstand tussen politieambtenaar en verdachte, etnische achtergrond van de verdachte, gewelddadig gedrag van de verdachte en het al dan niet geven van een waarschuwing van invloed waren op de effectiviteit van pepperspray.

Lange termijn gevolgen

Vanwege het ontbreken van gegevens kan er voor de Nederlandse situatie geen conclusie getrokken worden over het effect van de invoering van pepperspray op het gebruik van geweld tegen politieambtenaren. Na de introductie van pepperspray is de gerapporteerde frequentie van politieel geweldgebruik toegenomen en is pepperspray het meest gehanteerde geweldmiddel

geworden, zonder dat andere geweldmiddelen minder vaak worden ingezet. Na gebruik van pepperspray was minder vaak medische zorg aan verdachten nodig dan na gebruik van andere geweldmiddelen. Hoewel politieambtenaren anecdotisch melding maken van incidenten waarbij zij vanwege de beschikbaarheid van pepperspray geen gebruik hebben hoeven maken van het vuurwapen, is er over het geheel genomen geen sprake van dat het politieel vuurwapengebruik verminderd is na invoering van pepperspray. Het aantal klachten over politiegeweld nam (in absolute of relatieve zin) niet toe of af na de invoering van pepperspray. Voorzover de schaarse gegevens een conclusie toelaten, lijkt het er wel op dat er – in vergelijking met andere geweldmiddelen – weinig geklaagd wordt over het gebruik van pepperspray.

Opvattingen van politieambtenaren

Politieambtenaren zijn en blijven positief over pepperspray, al neemt de tevredenheid in de loop der tijd wat af. Het gebruik voldoet over het algemeen aan de verwachtingen en met pepperspray voelen politieambtenaren zich in toenemende mate veiliger op straat. Politieambtenaren hebben in de loop der jaren wel een realistischer kijk op pepperspray gekregen. Het valt op dat vrouwelijke politieambtenaren in een aantal opzichten iets minder positief over pepperspray zijn dan hun mannelijke collega's en dat politieambtenaren die daadwerkelijk pepperspray gebruikt hebben in een aantal opzichten iets positiever ten opzichte van pepperspray staan dan niet-gebruikers. Pepperspray wordt vaker gebruikt door mannen en door jongere politieambtenaren; het is opvallend dat ondanks het feit dat vrouwelijke respondenten gemiddeld een stuk jonger zijn dan mannelijke respondenten, zij minder vaak pepperspray gebruiken. Het onderzoek heeft aanwijzingen opgeleverd dat meer ervaren politieambtenaren beter in staat zijn om om te gaan met lastige en gewelddadige verdachten (inclusief de gepepperde verdachten) en confrontaties op te lossen dan hun minder ervaren collega's. Deze bevinding benadrukt nogmaals dat een veilige en verantwoorde aanpak van potentiële conflictsituaties niet alleen afhankelijk is van beschikbare geweldmiddelen, maar ook van professionele vaardigheden.

Eindconclusies

Het evaluatieonderzoek heeft geleid tot een realistischer kijk op pepperspray als geweldmiddel. Pepperspray is mits goed gebruikt een veilig middel, dat net als andere geweldmiddelen in sommige situaties niet of veel minder effectief is en soms zelfs contraproductief wordt, als verdachten er agressief (of agressiever) van worden.

De rol van leidinggevendenden binnen korpsen, zowel organisatorisch als in het kader van de toetsing is aanvankelijk onderschat. In de loop van het onderzoek is gebleken dat het lastig is gegevens te achterhalen over gebruik van geweld tegen de politie en de gevolgen daarvan. Er zijn inmiddels een aantal initiatieven genomen om daar verbetering in te brengen en het is van belang deze ontwikkeling door te zetten en te ondersteunen omdat de beschikbaarheid van dergelijke gegevens bijdraagt aan een effectieve, veilige en verantwoorde politie-inzet.

In het kader van het project ter introductie van pepperspray is veel kennis opgedaan, waaronder kennis die relevant is voor politieel geweldgebruik in het algemeen. Het is van belang deze kennis vast te houden en verder te verspreiden. De Politieacademie zou in dat opzicht nadrukkelijker dan in de loop van het invoeringstraject het geval is geweest invulling dienen te geven aan zijn rol als kenniscentrum. Bij toekomstige wijzigingen in bewapening of uitrusting zal het van belang zijn nadrukkelijk rekening te houden met de ervaringen opgedaan met de introductie van pepperspray bij de Nederlandse politie.

3. Inleiding

De landelijke invoering van pepperspray is in april 2002 daadwerkelijk van start gegaan. Op dat moment was de regelgeving gereedgekomen en was de aanbestedingsprocedure afgerond. De minister van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties heeft, via een circulaire aan de korpsbeheerders, de korpsen formeel geïnformeerd over de stand van zaken met betrekking tot de invoering van pepperspray bij de Nederlandse politie¹. Politieambtenaren die daadwerkelijk gericht gebruik maakten van pepperspray dienden, net als tijdens de pilotperiode, in de introductieperiode via een apart formulier melding te maken van dat gebruik. Per 1 april 2004 is de aparte melding van het gebruik van pepperspray gestopt: het meldingsformulier gebruik pepperspray is toen afgeschaft en gebruik van pepperspray hoefde vanaf dat moment nog uitsluitend gemeld te worden conform artikel 17 van de Ambtsinstructie.

Deze onderzoeksrapportage is de laatste in een serie ter uitvoering van de aanbeveling (gedaan in de na de pilot uitgebrachte Eindrapportage) om de introductie van het gebruik van pepperspray te onderzoeken. Het onderzoek was er vooral op gericht informatie te achterhalen die van belang is voor een veilig en verantwoord gebruik van pepperspray en de veiligheid en de opleiding van politieambtenaren. De onderzoeksrapportage heeft tot doel om verslag uit te brengen over de wijze waarop het invoeringstraject is verlopen en antwoord te geven op een aantal nog openstaande vragen. Gedurende het invoeringstraject is het gebruik van pepperspray voortdurend gemonitord. Enkele keren zijn tussentijdse overzichten met kengetallen opgesteld. Daarnaast zijn zowel mondeling als schriftelijk adviezen uitgebracht aan de projectleider van het ministerie van BZK. Deze overzichten en adviezen zijn in de voorliggende rapportage verwerkt.

In deze afsluitende onderzoeksrapportage komen de volgende onderwerpen aan bod:

- de gegevensverzameling ten behoeve van monitoring en evaluatie;
- een overzicht van het totale invoeringstraject met de belangrijkste aanbevelingen, aandachtspunten en goede werkwijzen;
- een overzicht van het gebruik van pepperspray in de praktijk;
- een nadere analyse van factoren die van invloed zijn op de effectiviteit van pepperspray;
- een nadere analyse van effecten van de invoering van pepperspray op geweldgebruik door en tegen de politie;
- opvattingen van politieambtenaren over pepperspray.

¹ In de circulaire landelijke invoering van 10 juni 2002 wordt de korpsbeheerders meegedeeld dat met de afronding van de ingestelde Europese aanbesteding voor pepperspray, de notificatie en inwerkingtreding van de regelgeving de landelijke invoering bij alle politiekorpsen met ingang van april 2002 een feit is. In de circulaire wordt verder ingegaan op de positionering in het geweldscontinuüm van pepperspray en wordt medewerking gevraagd voor de landelijke monitoring en evaluatie van het gebruik van pepperspray. Tevens is het nazorgprotocol opgenomen.

4. De gegevensverzameling ten behoeve van monitoring en evaluatie

Adang & Mensink (2003, hoofdstuk 4) geven een gedetailleerde weergave van de gegevensverzameling met betrekking tot het gebruik van pepperspray. De ten behoeve van het onderzoek ontwikkelde meldingsprocedure is door de minister van BZK integraal opgenomen in zijn circulaire aan de korpsbeheerders d.d. 10 juni 2002. Samengevat gaat het daarbij om het volgende:

- Politieambtenaren die pepperspray gebruikten dienden een apart "Meldingsformulier gericht gebruik pepperspray tegen personen" in te vullen (per agent en per verdachte één formulier). Het formulier was opgenomen in de regionale bedrijfsprocessensystemen;
- Voor iedere voorgeleide verdachte die bespoten is met pepperspray diende de hulpofficier van justitie het "Formulier monitoring pepperspraygebruik t.b.v. hulpofficier van justitie" (HOVJ-formulier) in te vullen;
- De betreffende hulpofficier van justitie diende ook aan iedere verdachte een folder inclusief antwoordkaart uit. Verdachten die de antwoordkaart retourneren geven daarmee aan bereid te zijn tot een telefonisch interview met het onderzoeksteam;
- De leidinggevende van de politieambtenaar die pepperspray heeft gebruikt diende het formulier "Beoordeling gebruik pepperspray" in te vullen.

De formulieren werden per regio verzameld door een contactpersoon en samen met de op het incident betrekking hebbende processen verbaal en mutaties doorgestuurd naar het onderzoeksteam.

De meldingsprocedure was in theorie niet vrijblijvend, maar in de praktijk soms wel. Hoewel door de meeste deelprojectleiders de nodige energie gestoken is in het beschikbaar krijgen van de meldingen, blijkt het in de praktijk drie tot acht keer langer dan gepland te duren voordat het pepperspraygebruik bekend raakte bij het onderzoeksteam. De meldingen omvatten het overgrote deel (naar schatting 75%) van het pepperspraygebruik in de onderzoeksperiode. Als gevolg van de onvolledigheid in de gegevens is het niet mogelijk om vergelijkbare overzichten per regio te maken (bijvoorbeeld met betrekking tot de frequentie van gebruik).

Er zijn een aantal oorzaken aan te wijzen voor de geconstateerde onvolledigheid van gegevens:

- tenminste twee regio's slagen er niet in adequaat uitvoering te geven aan de meldingsprocedure;
- door een onverwachte wijziging in de Ambtsinstructie 1994 met betrekking tot de melding van geweld², kwam een sterk accent te liggen op de positie van de politieambtenaar als mogelijke verdachte. Vervolgens adviseerden de politievakbonden hun leden om geen formulieren in te vullen als zij inschatten dat hun positie als (mogelijke) verdachte kon worden geschaad. Na overleg tussen de minister van BZK en vakbonden en aanpassing van

² Ingevolge het oude artikel 17 van de Ambtsinstructie 1994 moest de ambtenaar die geweld heeft aangewend zulks *schriftelijk* melden aan zijn meerdere. In bepaalde gevallen diende dit te geschieden middels een door de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties vastgesteld model-rapport. Conform het met ingang van 21 augustus 2001 gewijzigde artikel 17 is het de meerdere die de melding vast dient te leggen op een door genoemde Ministers vast te stellen wijze. De toelichting bij de wijziging geeft aan dat doel van de geweldmelding is om de korpsbeheerder inzicht te geven in de wijze waarop zijn ambtenaren omgaan met de bevoegdheid geweld te gebruiken en dat de geweldmelding niet tot doel heeft de ambtenaar van politie te incrimineren. Deze kan, evenals iedere andere burger, pas als verdachte in de zin van artikel 27 van het Wetboek van Strafvordering worden aangemerkt indien uit feiten en omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan een strafbaar feit voortvloeit

de wijze van inzenden van de meldingsformulieren is het advies in de loop van 2003 ingetrokken;

- gevolg van het advies van de vakbonden was wel dat gedurende een langere periode vanaf het laatste kwartaal 2002 uit zeven regio's geen meldingsformulieren (meer) ontvangen zijn.

Ten behoeve van de afsluitende onderzoeksrapportage zijn daarnaast de volgende gegevens verzameld via de regiokorpsen en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

- vuurwapengebruik over de jaren 2001 – 2004;
- geweldgebruik door de politie in 2004;
- klachten over politieel geweldgebruik over de jaren 2000 – 2004;
- ziekteverzuim bij de politie over de jaren 2000 – 2004.

Tenslotte is in 2005 een vragenlijst verstuurd aan alle korpsen (50 vragenlijsten per korps) waarin politieambtenaren gevraagd wordt naar hun opvattingen over pepperspray. De vragen waren identiek aan die uit een direct na de pilot afgenomen vragenlijst bij politieambtenaren uit vier regiokorpsen.³

³ Zie Adang & Mensink, 2001, Hoofdstuk 4

5. Het invoeringstraject

In het onderzoek "Netten, stokken en sprays" uit 1999, voorafgaand aan de beslissing tot invoering van pepperspray werd geconcludeerd dat pepperspray onder voorwaarden een geschikt middel kan zijn voor gebruik in de basispolitiezorg, maar beslist geen opvulling is van het zogenaamde "gat" tussen wapenstok en pistool (conclusie 5) en dat invoering plaats zou moeten vinden onder strikte voorwaarden met betrekking tot omstandigheden waaronder het gebruikt kan worden, training, het verlenen van nazorg en melding van het gebruik. De pilot had deze conclusie bevestigd en naar aanleiding van de pilot zijn een groot aantal concrete aanbevelingen geformuleerd voor de landelijke invoering. Alle aanbevelingen zijn overgenomen door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en ook daadwerkelijk uitgevoerd. Gedurende het invoeringstraject zijn in voortgangsrapportages openstaande actiepunten gesignaleerd en zijn een aantal aanvullende aanbevelingen gedaan. Ook deze aanbevelingen zijn overgenomen door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en daadwerkelijk uitgevoerd.

Ten behoeve van de pilot was, onder leiding van een vertegenwoordiger van het ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, een projectgroep samengesteld met vertegenwoordigers uit de betrokken politiekorpsen en deelprojectleiders voor regelgeving, logistieke aspecten, evaluatie en monitoring, opleidingen en kleding. De projectgroep kwam eens in de 1 à 2 maanden bij elkaar. Bij de landelijke invoering is deze projectgroep voortgezet. Daarnaast zijn met dezelfde frequentie bijeenkomsten met deelprojectleiders uit alle korpsen gehouden.

Pepperspray is met ingang van april 2002 geleidelijk ingevoerd in alle korpsen (voor die tijd was pepperspray al ingevoerd bij korpsen die deelnamen aan de pilot of aan de verlengde pilot). Per korps was het moment van invoering afhankelijk van de periode waarin politieambtenaren de training konden volgen die tot certificering leidde en van logistieke randvoorwaarden (met name de installatie van oogdouches in geselecteerde politiebureaus). Voorafgaand aan de landelijke invoering waren door het toenmalige PIOG trainers opgeleid en gecertificeerd voor de opleiding van politieambtenaren in de korpsen en in de basisopleidingen. Over de invoering van pepperspray is gecommuniceerd in huis-aan-huisbladen. Daarnaast hebben diverse regiokorpsen eigen contacten met de pers benut om aandacht te vragen voor de invoering. Via een brief zijn artsen geïnformeerd

Gedurende het invoeringstraject is gewerkt conform de ervaringen opgedaan in de pilot en de aanbevelingen die vanuit de evaluatie van de pilot gedaan zijn. De aanbevelingen hadden betrekking op evaluatie en monitoring, logistieke aspecten, richtlijnen, opleiding en training en op organisatorische aspecten.

Evaluatie en monitoring van landelijke invoering

Het gebruik van pepperspray is conform de aanbevelingen tijdens de invoering gemonitord. Als gevolg daarvan was het mogelijk tussentijds enkele gefundeerde adviezen te verstrekken en tot bijstellingen te komen. In twee voortgangsrapportages is aandacht besteed aan de uitvoering van de aanbevelingen en zijn waar van toepassing nieuwe aanbevelingen geformuleerd.

Logistieke aspecten

Er zijn met gebruikmaking van de resultaten van de pilot specificaties voor pepperspray, spuitbus, houder en voor nazorgmiddelen opgesteld en er zijn Europese aanbestedingsprocedures uitgevoerd. Er zijn een aantal vergelijkende tests gehouden om tot de keuze voor een geschikt nazorgmiddel te komen. Er loopt nog een proef met een klein draagmiddel voor gebruik door politieambtenaren in burger. De discussie over een gecombineerd holster voor vuurwapen en pepperspray is nog niet afgerond. In diverse opzichten bleken logistieke aspecten (waaronder de plaatsing van oogdouches) van grote invloed op de tijdsplanning van het invoeringstraject.

De richtlijnen

De regelgeving (Ambtsinstructie 1994, Bewapeningregeling 1994 en Uitrustingsregeling 1994) is aangepast conform de aanbevelingen. Inmiddels zijn ook vrijwillige ambtenaren van politie met pepperspray uitgerust en is de mogelijkheid geopend dat de minister van Justitie sommige categorieën bijzondere opsporingsambtenaren (BOAs) met pepperspray uitrust. Daarbij is het van belang dat:

- de eisen met betrekking tot de opleiding en de geoefendheid in het gebruik van pepperspray en andere gewelddiddelen dezelfde zijn als voor politieambtenaren;
- de introductie van pepperspray bij deze groepen even zorgvuldig plaatsvindt als die bij reguliere politieambtenaren;
- de beslissing welke categorie BOA wel en welke niet met pepperspray kan worden uitgerust dient plaats te vinden op basis van een zorgvuldige analyse van taken in relatie tot de situaties waarin de betreffende BOAs hun werkzaamheden verrichten.

In de loop van het invoeringstraject zijn vragen gerezen over het gebruik van pepperspray in het kader van de politieke hulpverleningstaak (zie hoofdstuk 6: het gebruik in de praktijk).

Opleiding en training

De gehele Nederlandse politie is opgeleid in het gebruik van pepperspray. Specifiek voor leidinggevenden zijn in 2002 3 expertmeetings georganiseerd met als onderwerp de toetsing van het gebruik van pepperspray. In overleg met het politieveld zijn ook specifieke opleidingen ontwikkeld voor beredenen en hondengeleiders, nadat in juni 2002 een themadag is gehouden. Naar schatting 40% van de politieambtenaren heeft zich tijdens de opleiding met pepperspray in laten spuiten. In een korps is de zelfervaring tijdelijk gestopt na een (ongefundeerde) klacht over oogschade. De opleidingen zijn aangescherpt conform de aanbevelingen. Deze aanscherpingen zijn effectief gebleken. Ook zijn de verschillen tussen de regio's in interpretatie van de richtlijnen, minder groot geworden. De Politieacademie heeft, zij het aanvankelijk wat moeizaam, zijn rol vervuld bij het organiseren van en invulling geven aan landelijke opleidingsactiviteiten. Politie Kennis Net bleek in toenemende mate een goed middel om informatie beschikbaar te stellen. Politie Discussie Net daarentegen wordt nauwelijks gebruikt en heeft geen rol gespeeld bij de onderlinge informatie-uitwisseling tussen docenten. In alle regio's is pepperspray inmiddels geïntegreerd in de integrale beroepsvaardigheidstraining. Vanaf 2004 maakt pepperspray ook deel uit van de toetsing in aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden.

Tijdens de invoering kwamen nog de volgende aandachtspunten in opleiding en training naar voren:

- de wijze waarop certificering voor pepperspray binnen de basisopleiding plaatsvindt: in plaats van de benodigde training van 8 uur wordt vaak volstaan met een kortere training die uitsluitend gericht is op het kunnen behalen van het pepperspray-onderdeel in de AZ-toetsing;

- er is binnen de basisopleidingen aandacht nodig voor het gebruik van pepperspray in combinatie met het vuurwapen;
- het pepperspray-onderdeel in de AZ-toetsing bevat overigens enkele onjuistheden (o.a. met betrekking tot de wijze van waarschuwen en het in acht nemen van de juiste minimumafstand);
- aandacht voor de toetsing van geweldgebruik, waaronder pepperspray, bij de opleidingen van hulpofficieren van justitie;
- de rol van de Politieacademie als kenniscentrum op het gebied van politieke geweldhantering in relatie tot pepperspray;
- het (blijvend) opnemen van zelfervaring met pepperspray in opleidingen;
- het bespreken van casuïstiek politieel geweldgebruik (waaronder pepperspraygebruik) in werkoverleg op diverse niveaus;
- het nadrukkelijk trainen van een situatiegeoriënteerde tactische en communicatief vaardige aanpak van potentieel gevaarlijke situaties.

In de projectgroep is nadrukkelijk aandacht aan bovenstaande punten besteed.

Organisatorische aspecten

Binnen korpsen was de betrokkenheid van leidinggevenden bij de toetsing van pepperspraygebruik niet altijd optimaal. In sommige regiokorpsen was (vergeleken met andere korpsen) relatief vaak sprake van gebruik van pepperspray in "bijzondere situaties" (geïmproviseerd gebruik, gebruik tegen geboeide verdachten, gebruik aan het bureau). In de projectgroep is nadrukkelijk aandacht besteed aan het politieoptreden in dergelijke situaties. In de meeste regio's zijn inmiddels regels geformuleerd over het mee naar huis nemen van pepperspray door politieambtenaren, voor sommige regiokorpsen is dit nog een aandachtspunt. In de regio's heeft publiekscommunicatie over de invoering van pepperspray plaatsgevonden, die een duidelijke functie lijkt te hebben vervuld.

Conclusies invoeringstraject

Pepperspray is succesvol ingevoerd bij de Nederlandse politie. Op een aantal punten is er nog sprake van lopende zaken:

- de aanschaf van een nieuw nazorgmiddel is in gang gezet na een aanbestedingsprocedure die niets heeft opgeleverd en een aantal testen;
- aanschaf van een klein draagmiddel: er lopen twee pilots waarin een klein draagmiddel wordt getest door politieambtenaren in burger (bij de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging en de Spoorwegpolitie).

Een aantal elementen uit het invoeringstraject zijn als *goede werkwijze* te bestempelen, in de zin dat ze bijgedragen hebben aan een goed verloop van het project en aan een veilige en verantwoorde toepassing van pepperspray:

- De instelling van een landelijke projectgroep met directe betrokkenheid vanuit het ministerie van BZK, die de communicatie met de korpsen sterk bevorderde en het mogelijk maakte problemen direct aan te pakken;
- Een pilot in een beperkt aantal korpsen voorafgaande aan landelijke invoering;
- Monitoring, die het mogelijk maakte tussentijds gefundeerde adviezen te verstrekken en tot bijstellingen te komen;

- In regio's die ervoor gekozen hadden het implementatietraject te beginnen met het informeren en opleiden van leidinggevenden, was er sprake van een grotere betrokkenheid van leidinggevenden;
- In regio's die ervoor gekozen hebben regelmatig in werkoverleg of in een werkgroep casuïstiek te bespreken, was de betrokkenheid van leidinggevenden bij de normering van het pepperspraygebruik vergroot;
- Publiekscommunicatie heeft bijgedragen aan de preventieve werking van het nieuwe gewelddmiddel;
- Het nadrukkelijk inpassen van gebruik van het nieuwe gewelddmiddel in een training die gericht is op een situatiegeoriënteerde tactische en communicatief vaardige aanpak van potentieel gevaarlijke situaties;
- Het expliciet opstellen van eenduidige regels over het meenemen/ bewaren van nieuwe gewelddmiddel na afloop van de dienst;
- Certificering als voorwaarde voor het uitrusten met pepperspray.

Bij toekomstige wijzigingen in bewapening of uitrusting zal het van belang zijn nadrukkelijk rekening te houden met de ervaringen opgedaan met de introductie van pepperspray bij de Nederlandse politie. Aandachtspunten zijn onder andere:

- De interne communicatie binnen het ministerie van BZK bij voorgenomen wijzigingen in regelgeving;
- Het voor aanbestedingstrajecten benodigde en gewenste tijdpad en de bewaking van dat tijdpad;
- Het belang van logistieke randvoorwaarden;
- De rol van leidinggevenden binnen korpsen, zowel organisatorisch als in het kader van de toetsing;
- De inpassing in de basisopleidingen.

6. Het gebruik van pepperspray in de praktijk

In de periode 1 januari 2001 tot en met 1 april 2004 zijn 3006 incidenten gemeld, die betrekking hebben op 3512 gevallen waarin gericht gebruik van pepperspray is gemaakt tegen personen⁴. Er zijn geen nadere gegevens bekend geworden over het gebruik van pepperspray tegen agressieve dieren en over de mate waarin politieambtenaren uitsluitend dreigen pepperspray te gebruiken. Omgerekend naar 1000 politieambtenaren per dag ligt de frequentie van gebruik van regio tot regio tussen de 0,04 en de 0,69. Doordat niet alle gevallen van gebruik van pepperspraygebruik bij het onderzoeksteam bekend zijn geworden, zijn er echter geen harde vergelijkende uitspraken mogelijk over de frequentie van gebruik van pepperspray. In de regio's waarin de grote steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag gelegen zijn, was de frequentie van gebruik het hoogst (respectievelijk 0,41, 0,42 en 0,69 per 1000 politieambtenaren per dag), waarbij aangetekend moet worden dat deze regio's het trouwst gebruik van pepperspray meldden. Over ontwikkelingen in de tijd valt weinig te zeggen, want tot en met 31 december 2002 was sprake van geleidelijke introductie in alle korpsen behalve pilotkorpsen.

In het hierna volgende wordt een overzicht gegeven van het gebruik van pepperspray in de praktijk in de jaren 2001 tot voorjaar 2004. Waar van toepassing worden ontwikkelingen in de tijd aangegeven. Achtereenvolgens wordt aandacht besteed aan:

- kenmerken van verdachten waartegen pepperspray gebruikt is
- omstandigheden waaronder pepperspray gebruikt is
- kenmerken van politieambtenaren die pepperspray gebruikt hebben
- kenmerken van het handelen van politieambtenaren in situaties waarin zij gebruik maken van pepperspray

Vervolgens wordt ingegaan de in eerdere rapportages gesignaleerde "bijzondere situaties", die uit een oogpunt van monitoring en toetsing van bijzonder belang leken:

- medische aspecten van gebruik en nazorg, vooral in verband met gebruik van pepperspray tegen individuen die mogelijk een gezondheidsrisico lopen: kinderen jonger dan 12, personen ouder dan 65, zichtbaar zwangeren en personen met ademhalingsmoeilijkheden;
- gebruik van pepperspray tegen een groep;
- geïmproviseerd gebruik van pepperspray;
- gebruik van pepperspray buiten diensttijd;
- gebruik van pepperspray tegen verdachten die al geboeid zijn;
- gebruik tegen verdachten die al onder de hoede van de politie zijn (bijvoorbeeld op een politiebureau);
- situaties waarin mogelijk onnodig of te snel gebruik is gemaakt van pepperspray.

Kenmerken van verdachten

Volgens opgaven van politieambtenaren zijn de verdachten waartegen zij pepperspray gebruiken overwegend van het mannelijk geslacht (96%, N = 3074), blank (58%, N = 2862) en gemiddeld

⁴ Gegevens gedeeltelijk eerder vermeld in: Ik wil dit nooit meer meemaken p 51ev: 1 januari 2001 – 31 december 2002 landelijke introductieperiode. Voortgangsrapportage 2004: gegevens 2003 (gerapporteerd in voortgangsrapportage)

31,1 jaar oud (range 12 – 75, N = 3421). Volgens opgave van de politieambtenaren zijn verdachten over het algemeen agressief (84% duidelijk en 13% een beetje), doelgericht (70% duidelijk en 21% een beetje), opgewonden (68% duidelijk en 21% een beetje). Ook hebben politieambtenaren vaak de indruk dat verdachten onder invloed zijn van alcohol (33% duidelijk, 18% enigszins) of drugs dan wel medicijnen (13% duidelijk, 22% enigszins).

Tabel 6.1 Kenmerken van verdachten

Was volgens melder bij verdachte sprake van (in %):	nee	enigszins	ja
alcoholgebruik	49,0	17,7	33,3
invloed van drugs/medicijnen	65,5	22,0	12,5
verwardheid/gestoordheid	47,5	21,2	31,3
agressiviteit	2,9	13,4	83,6
opgewondenheid	11,1	21,3	67,6
doelgerichtheid	8,8	21,0	70,2

Volgens antwoorden van aangehouden verdachten aan de hulpofficier van justitie klopt die indruk meestal: 51% van de verdachten geeft aan alcohol gebruikt te hebben en 28% drugs of medicijnen. Tenslotte maakt 52% van de verdachten op politieambtenaren een verwarde of gestoorde indruk. Politieambtenaren schatten in 41% van de gevallen in dat verdachten sterker zijn dan zichzelf (en in 19% van de gevallen schatten zij zichzelf sterker in, N = 3339). Daar staat tegenover dat in 66% van de gevallen meer politieambtenaren dan verdachten ter plaatse zijn. In 15% zijn er meer verdachten dan politieambtenaren.

Omstandigheden

73% van het pepperspraygebruik vond buiten plaats, 23% binnen in een pand (N = 3530). In het overgrote deel van de gevallen (90%) was het zicht goed (N = 3501). In het merendeel van de gevallen (68%, N = 3111) bewoog de verdachte op het moment van gebruik van pepperspray en stond de politieambtenaar juist stil (69%). In 5% van de gevallen werd het pepperspraygebruik gehinderd door harde wind of neerslag (N = 3520). In 29% van de gevallen waarvan gegevens bekend zijn (N = 3512) waren geen omstanders aanwezig. Wanneer deze wel aanwezig waren, bemoeiden zij zich veelal (48%) niet met de interactie, in 24% van de gevallen reageerden zij positief en in 13% van de gevallen reageerden zij negatief. In 30% van de gevallen waarin gericht pepperspray gebruikt werd was er sprake van een locatie die extra risico's met zich meebracht of was er sprake van andere risicovolle omstandigheden. In 3% van de gevallen (N = 1623) trad volgens leidinggevenden een storing op aan het pepperspraybusje.

Kenmerken van politieambtenaren die pepperspray gebruiken

Politieambtenaren die pepperspray gebruiken zijn meestal van het mannelijk geslacht (85%, N = 3301) en gemiddeld 33,4 jaar oud (N = 3047). Gemiddeld hebben zij er 9,5 dienstjaren opzitten op het moment dat ze pepperspray gebruiken (N = 3142). Vrijwel alle politieambtenaren zijn volgens hun leidinggevende gecertificeerd in het gebruik van pepperspray (99%, N = 1629) en hebben in het jaar voorafgaand aan het gebruik van pepperspray deelgenomen aan het IBT-programma (96%, N = 3204).

Kenmerken van het handelen

Volgens de gegevens op de beoordelingsformulieren was er in 98% van de gevallen (N = 1621) sprake van een veilig optreden, waarbij in 81% van de gevallen (N = 1579) collega's gewaarschuwd werden dat pepperspray gebruikt ging worden. Behalve pepperspray werden ook een aantal andere handelingen verricht om de situatie tot een goed einde te brengen (N = 1645), waaronder waarschuwen dat geweld gebruikt zou worden (38%), waarschuwen dat pepperspray gebruikt zou worden (64%), vastpakken van de verdachte al dan niet met behulp van aanhoudingstechnieken (51%), fysiek geweld (35%), inzet andere gewelddiddelen, zoals hond, wapenstok of vuurwapen (7%) en het inroepen van de hulp van collega's (42%). In 16% van de gevallen werd de verdachte ontweken of werd tijdelijk teruggetrokken.

Overigens blijkt uit de gegevens dat in 33% van alle gevallen dat pepperspray gebruikt wordt (N = 3512) tevens een andere vorm van geweld wordt toegepast (in 80% van deze gevallen fysiek geweld). Onbekend is of dat vóór of na het gebruik van pepperspray gebeurde.

Overige aspecten met betrekking tot het gebruik van pepperspray

In 5% (N = 3512) van de gevallen werd de verdachte niet goed in het gelaat geraakt. Na de pilot (waarin 16% niet raak was) is de training met succes aangepast.

Bij 25% (N = 3006) van de incidenten raakten ook een of meer politieambtenaren besmet met pepperspray. Na de pilot (waarin vaker politieambtenaren besmet raakten) is de training met succes aangepast, een verdere reductie is niet meer bereikt. Het is dus blijkbaar een gegeven dat in 1 van de 4 gevallen degene die pepperspray gebruikt of zijn/haar collega's ook in meerdere of mindere mate de gevolgen van pepperspray ondervinden. Tot 7 politieambtenaren werden per incident besmet. Omstanders werden besmet met pepperspray bij 4% (N = 3006) van de incidenten en ook dat is een gegeven waar rekening mee gehouden moet worden. Per incident werden tot 10 omstanders besmet.

In 3% van de gevallen (N = 3512) werd een zelfde verdachte vaker dan twee keer in het gelaat gespoten (het maximum is 8 keer). Na de pilot (waarin dat vaker gebeurde) is de training in dit opzicht met succes aangepast.

In 22% van de gevallen (N = 3149) werd niet gewaarschuwd voorafgaand aan het pepperspraygebruik. Na de pilot (waarin dat vaker gebeurde) is de training in dit opzicht met succes aangepast. Het is zeldzaam dat verdachten tegenmaatregelen nemen (in 4% van de gevallen).

Het aantal gevallen waarbij pepperspray – in strijd met de richtlijnen – van een afstand van minder dan een meter gebruikt wordt is 27% (N = 3502). In de loop der jaren is het aantal gedaald, tijdens de pilot was het lager (22% van de gevallen). In 1% van de gevallen is pepperspray van een afstand van meer dan 4m gespoten, hetgeen vrijwel altijd zinloos is.

Als er een beoordelingsformulier is ingevuld (N = 1638), geven leidinggevenden daarop vrijwel altijd (99%) aan dat het gebruik van pepperspray op de juiste wijze is gemeld. In 2% van de gevallen beoordeelt de leidinggevende het gebruik als onrechtmatig. Daarnaast onderneemt hij in 23% van de gevallen actie in de richting van de agent (variërend van het geven van een

compliment tot het houden van een evaluerend gesprek), in 4% van de gevallen in de richting van IBT en in 2% van de gevallen neemt de leidinggevende organisatorische maatregelen.

Medische aspecten van gebruik en nazorg

In totaal is er elf keer melding gemaakt van gebruik van pepperspray tegen een persoon uit een van de benoemde risicogroepen (jonger dan 12, ouder dan 65 jaar, zichtbaar zwangere vrouw, zichtbare ademhalings- of andere ernstige gezondheidsstoornis). In geen van de genoemde gevallen heeft het gebruik van pepperspray nader medisch handelen noodzakelijk gemaakt. In totaal zijn volgens opgave door de hulpofficier van justitie 7% (N = 1955) van de met behulp van pepperspray aangehouden verdachten mede naar aanleiding van het gebruik van pepperspray gezien door een arts. Dertien maal (0,5% van het aantal waarvan gegevens bekend zijn) is melding gemaakt van het optreden van een medische noodsituatie (niet als gevolg van pepperspray). In geen van deze gevallen is sprake geweest van blijvend medisch letsel. In een geval is een verdachte overleden, maar dat bleek het gevolg van overmatig gebruik van cocaïne. In 92% van de gevallen is de leidinggevende van mening dat op de juiste wijze nazorg is verleend. Volgens opgave van de hulpofficier van justitie is aan 9% (N = 2029) van de verdachten geen nazorg verleend, volgens opgave van de politieambtenaren die pepperspray gebruikt hebben is aan 18% van de door hen aangehouden verdachten geen nazorg verleend⁵. Het niet verlenen van nazorg is grotendeels te verklaren door de gevallen waarin pepperspray niet of nauwelijks effect had (zie hierboven) en de gevallen waarin verdachten geen hulp wilden of te agressief waren. In een aantal gevallen was er geen duidelijke reden aanwezig om nazorg achterwege te laten.

Tabel 6.2 medische aspecten van gebruik en nazorg

	%
Medische zorg nodig volgens melder, per incident (N=3006)	3,1
Is er (volgens hovj) een arts bij verdachte geweest (N=1955)?	
ja, maar niet vanwege pepperspray	17,9
ja, mede vanwege pepperspray	7,1
Gebruik tegen jonger dan 12, ouder dan 65 jaar, zwangere of persoon met zichtbare medische problemen (N=1642), volgens leidinggevende	0,7
Heeft pepperspraygebruiker zelf nazorg toegepast (N=2917)?	
ja	82,2
nee, verdachte is niet aangehouden	2,2
nee	15,6
Hoeveel verdachten vinden dat niet snel genoeg nazorg is verleend (N=1760)?	27,6
eraf: volgens hovj wel snel genoeg geholpen	-2,2
eraf: wilde geen nazorg of het kon niet vanwege de omstandigheden	-13,6
resteert	11,8
Is er volgens leidinggevende op de juiste wijze nazorg verleend (N=1578)?	92,1

⁵ het verschil tussen de twee percentages laat zich verklaren doordat in sommige gevallen de eerste nazorg aan het bureau wordt verleend en verdachten door anderen dan degene die pepperspray heeft gebruikt naar het bureau zijn vervoerd

Maar liefst 28% van de aangehouden verdachten waarvoor gegevens beschikbaar zijn (N = 1760) gaf desgevraagd door de hulpofficier van justitie aan dat zij vonden dat zij niet snel genoeg nazorg hadden ontvangen. Dat aantal is in de loop der tijd duidelijk toegenomen. Op het moment dat zij voor de hulpofficier van justitie verschijnen (gemiddeld een uur na aanhouding) heeft naar inschatting van de hulpofficier 75% van de bespoten verdachten geen enkele vorm van nazorg meer nodig (N = 1858).

Gebruik van pepperspray tegen een groep

In 34 gevallen (dit komt neer op 1% van het pepperspraygebruik, N = 2636) is gemeld dat door politieambtenaren gebruik is gemaakt van pepperspray tegen een groep individuen, vrijwel steeds in een noodweersituatie en gericht op individuen binnen de betreffende groep. In een klein aantal gevallen leek (in strijd met de richtlijnen) sprake van gebruik ter handhaving of herstel van de openbare orde.

Geïmproviseerd gebruik van pepperspray

In 32 gevallen (dit komt neer op 1% van het pepperspraygebruik) is gemeld dat door politieambtenaren op geïmproviseerde wijze gebruik is gemaakt van pepperspray. Dit percentage is in de loop der jaren gedaald, nadat vanuit het evaluatieonderzoek gewezen is op de ongewenstheid van geïmproviseerd gebruik.

Gebruik van pepperspray buiten diensttijd

In 9 gevallen is gemeld dat door politieambtenaren buiten diensttijd (en niet in uniform) gebruik is gemaakt van pepperspray. In de meeste regio's zijn inmiddels regels vastgesteld waarin het dragen van pepperspray buiten diensttijd als ongeoorloofd is aangemerkt.

Gebruik van pepperspray tegen geboeide verdachten

In 3% van de gevallen (N = 2634) is pepperspray gebruikt tegen verdachten die al geboeid waren (exclusief de gevallen waarbij de verdachte niet volledig geboeid was of zich uit de boeien had weten te bevrijden). Vanuit het evaluatieonderzoek is herhaaldelijk aandacht gevraagd voor de problemen rond proportionaliteit en subsidiariteit van pepperspraygebruik tegen geboeide verdachten. Leidinggevend zijn zich als gevolg daarvan actiever op gaan stellen met betrekking tot deze vorm van pepperspraygebruik.

Gebruik van pepperspray op een politiebureau

In 1% van de gevallen (N = 2634) is gemeld dat door politieambtenaren gebruik is gemaakt van pepperspray tegen een al aangehouden verdachte binnen een politiebureau. Voor geweldgebruik tegen verdachten die zich onder de hoede van de politie bevinden, zoals op een politiebureau, zullen strenge eisen van proportionaliteit en subsidiariteit gelden.

Gebruik van pepperspray in het kader van de hulpverleningstaak van de politie

In de loop van het invoeringstraject zijn ook een aantal incidenten gemeld waarbij pepperspray gebruikt is in het kader van de politieke hulpverleningstaak. Zo is het diverse malen voorgekomen dat pepperspray (met succes) is ingezet tegen iemand die zichzelf van het leven trachtte te beroven (bijvoorbeeld door voor een trein te springen of zich met een mes de polsen door te snijden). Ook is pepperspray diverse malen ingezet tegen psychiatrische patiënten zonder dat deze als verdachten konden worden aangemerkt of zonder dat er sprake was van een noodweersituatie. Het kon daarbij gaan om situaties op straat, aan het bureau of in een instelling

voor geestelijke gezondheidszorg. Vaak was het doel het onder controle brengen van de patiënt om hem naar een andere locatie te kunnen verplaatsen. Hoewel gebruik van pepperspray in sommige van de gemelde situaties een geschikt middel leek (en subsidiair en proportioneel werd toegepast), voorzien de richtlijnen feitelijk niet in het gebruik van pepperspray in het kader van de hulpverleningstaak van de politie.

Mogelijk onnodig of te snel gebruik van pepperspray

In de rapportages naar aanleiding van de pilot werd onderscheid gemaakt tussen drie typen situaties waarin pepperspray gebruikt werd:

- situaties waarbij een verdachte in het bezit is van een wapen dat hij daadwerkelijk kan gebruiken;
- situaties waarbij een verdachte feitelijk gewelddadig gedrag vertoont, en het vanwege alle feiten en omstandigheden voor de betrokken agent(en) te risicovol is om de verdachte te benaderen;
- situaties waarbij een verdachte lastig is, in woord of gebaar niet meewerkt aan zijn aanhouding, of de aanhouding van een andere verdachte hindert.

In het overgrote deel (82%, N = 3149) van de gevallen dat politieambtenaren gericht pepperspray gebruiken, was er sprake van een verdachte met een of ander wapen of een verdachte die feitelijk een of andere vorm van gewelddadig verdrag vertoonde of daarmee dreigde.

In 18% van de gevallen bleek dat de verdachte geen daadwerkelijk geweld had gebruikt, en niet bekend stond als geweldpleger of op dat moment beschikkend over enig wapen. In 38% van deze 585 gevallen was er ook geen sprake van dreiging (in woord of gebaar) met geweld door de verdachte. Dat betekent dat (net als in de introductieperiode) naar schatting in 7% van alle gevallen pepperspray is ingezet in situaties waarin er van de verdachte geen enkele geweldsdreiging uitging. Daarbovenop is sprake van tot 12% van alle gevallen waar alternatieven, met name fysieke controletechnieken, mogelijk uitkomst hadden kunnen bieden. Blijkens de informatie op de HOVJ-formulieren maakt 13% van de verdachten (N= 1969) uit zichzelf bezwaar tegen het gebruik van pepperspray. De helft van de verdachten (N= 1648) waarvoor gegevens beschikbaar zijn zegt niet te begrijpen waarom pepperspray tegen hen is gebruikt. Dit percentage is in de loop der jaren lager geworden.

Conclusies gebruik van pepperspray in de praktijk

Het gebruik van pepperspray biedt de mogelijkheid een (potentieel) gevaarlijke verdachte zonder ernstige gevolgen op een verantwoorde wijze van een veilige afstand onder controle te krijgen. Sinds de afloop van de oorspronkelijke pilot zijn tot 1 april 2004 3512 individuen met pepperspray bespoten zonder dat daar medische complicaties bij zijn opgetreden. Wel is in zeldzame gevallen (naar schatting 1 promille) een heftige overgevoeligheidsreactie mogelijk (Adang & Mensink, 2003). Ten opzichte van de richtlijnen zijn er in de praktijk geen problemen rond de toepassing van pepperspray tegen mogelijk kwetsbare individuen: er wordt niet of nauwelijks pepperspray gebruikt tegen bejaarden, kinderen, zwangeren of personen met ademhalingsmoeilijkheden. Gezien de heftige reacties die op kunnen treden (en om te voorkomen dat verdachten langer pijn lijden dan nodig is) is een consequente uitvoering van het nazorgprotocol van belang gebleken. Bij 1 tot 4% van alle met pepperspray bewerkte

aangehouden personen die de effecten van pepperspray ondervonden hebben, is dat ten onrechte niet gebeurd.

Er zijn aanzienlijke verschillen in de frequentie van gebruik tussen verschillende regio's, maar door de onvolledigheid van gegevens zijn harde kwantitatieve uitspraken niet mogelijk. In iedere regio doet zich de eerste maanden na introductie in een regio een piek voor in het gebruik. In het laatste jaar van de invoeringsperiode zijn geen nieuwe aandachtspunten naar voren gekomen. Het lijkt erop dat pepperspray meer en meer zijn plaats binnen de politie heeft gevonden. De aanscherping van de opleiding en training op grond van de aanbevelingen uit eerdere rapportages heeft duidelijk effect gehad, gezien het feit dat er op diverse punten sprake is van een trend in positieve richting.

Er is sinds het begin van de landelijke invoering sprake van stabilisatie van:

- het aantal gevallen waarin raak gespoten wordt;
- het aantal gevallen dat politieambtenaren besmet raken;
- het aantal gevallen dat omstanders besmet raken;
- het aantal keren dat pepperspray tegen een groep gebruikt wordt;
- het aantal gevallen dat pepperspray mogelijk onnodig gebruikt wordt;
- het aantal gevallen dat als onrechtmatig beoordeeld wordt.

Er is sinds het begin van de landelijke invoering sprake van een trend in positieve richting voor wat betreft:

- het waarschuwen van verdachten voorafgaand aan gebruik;
- afname van het aantal gevallen dat pepperspray binnen 1m gebruikt wordt;
- afname van het aantal gevallen dat pepperspray vaker dan 2 keer tegen dezelfde persoon gebruikt wordt;
- afname van het aantal gevallen dat pepperspray geïmproviseerd gebruikt wordt;
- afname van het aantal gevallen dat pepperspray tegen verdachten die al onder controle van de politie zijn (geboeid of aan het bureau) gebruikt wordt.

Er zijn ook een aantal blijvende aandachtspunten:

- In de loop van het invoeringstraject zijn ook een aantal incidenten gemeld waarbij pepperspray gebruikt is in het kader van de politieke hulpverleningstaak (bijvoorbeeld het onder controle krijgen van geagiteerde psychiatrische patiënten). Hoewel gebruik van pepperspray in sommige van de gemelde situaties een geschikt middel leek (en subsidiair en proportioneel werd toegepast), voorzien de richtlijnen feitelijk niet in het gebruik van pepperspray in het kader van de hulpverleningstaak van de politie;
- De toetsing van het gebruik van pepperspray, vooral waar het gaat om mogelijk lichtvaardig gebruik en het gebruik in bijzondere omstandigheden verdient blijvende aandacht van leidinggevend.

7. De effectiviteit van pepperspray

Het gebruik van pepperspray tegen personen is bedoeld om een verdachte aan te houden die zich aan zijn aanhouding tracht te onttrekken of in geval van noodweer. In 94% van de gevallen dat pepperspray is gebruikt, is de betreffende verdachte daadwerkelijk aangehouden. 60% van de politieambtenaren die daadwerkelijk pepperspray hebben gebruikt tegen een persoon en deze ook raakten (N = 2923) is behoorlijk tot zeer tevreden over het resultaat, 29% is redelijk tevreden over het resultaat en 13% niet of nauwelijks. De tevredenheid over het gebruik van pepperspray is in de loop der jaren afgenomen. In Hoofdstuk 8 wordt nader ingegaan op opvattingen van politieambtenaren over pepperspray.

Door gebruik te maken van pepperspray is het de bedoeling verdachten tijdelijk weerloos te maken, zodat zij makkelijker en veiliger kunnen worden aangehouden. Politieambtenaren geven aan dat dat doel in 74% van de gevallen geheel en in 15% van de gevallen gedeeltelijk bereikt wordt. Zoals blijkt uit Tabel 7.1. scoort pepperspray in dat opzicht minder goed vergeleken met andere geweldsmiddelen (fysiek geweld, wapenstok, diensthond, vuurwapen).

Tabel 7.1 Bereiken politieambtenaren volgens eigen opgave hun doel door middel van het gebruik van geweld?

1996 – 1997 en 1998 – 2000: alle vormen van geweld samengenomen (fysiek geweld, wapenstok, diensthond, vuurwapen). 2002 –2004: pepperspray

Gegevens 1996 – 1997 uit Timmer & Beijers, 1998, tabel 21

Gegevens 1998 – 2000 uit Timmer e.a. 2001

	Alle geweld 1996 - 1997	Alle geweld 1998 - 2000	Pepperspray 2002 - 2004
Doel bereikt	957 (88%)	1113 (86%)	2602 (74%)
Doel gedeeltelijk bereikt	69 (6%)	73 (6%)	538 (15%)
Doel niet bereikt	65 (6%)	84 (7%)	371 (11%)
Onbekend	0 (0%)	20 (2%)	1 (0%)
Totaal	1091 (100%)	1290 (100%)	3512 (100%)

In het meldingsformulier gebruik pepperspray waren drie maten opgenomen om de effectiviteit van pepperspray te kunnen beoordelen: de mate waarin de verdachte weerloos werd, de mate waarin de agressie van de verdachte veranderde en de mate waarin de aanhouding van de verdachte vergemakkelijkt werd.

Volgens de opgave van de politieambtenaren die gericht pepperspray gebruikt hebben tegen een persoon en deze goed in het gelaat hebben geraakt:

- wordt 55% van de verdachten (N = 3261) geheel of grotendeels weerloos, terwijl 29% niet of nauwelijks weerloos wordt;

- wordt 64% van de verdachten (N = 3240) minder agressief en 24% juist agressiever nadat pepperspray tegen hen gebruikt is;
- kan 72% van de verdachten (N = 3184) makkelijker worden aangehouden nadat pepperspray tegen hen gebruikt is en 17% juist moeilijker.

Voor alle drie van bovengenoemde maten vertoonde de effectiviteit van het gebruik van pepperspray een dalende trend. In het tweede deel van de invoeringsperiode was de effectiviteit op alle drie de maten minder dan in het eerste deel van de invoeringsperiode (chi-kwadraat test).

Om een antwoord te krijgen op de vraag welke factoren van invloed zijn op de effectiviteit van pepperspray zijn 776 gevallen van gebruik (uit de introductieperiode tussen 1 juni 2001 en 31 december 2002) geanalyseerd met behulp van Ordered and Generalized Ordered Logistic Regressie modellen (Long, 1997)⁶. We hebben het effect van verscheidene variabelen die het effect van pepperspray zouden kunnen beïnvloeden onderzocht (zie tabel 7.2 in Bijlage). De eerste variabele die in de analyse is meegenomen is de afstand tussen de sprayer en de verdachte op het moment dat pepperspray gebruikt wordt. We hebben ook twee kenmerken van verdachten toegevoegd, namelijk etnische achtergrond en leeftijd. Bijna de helft van de verdachten was niet blank (47%) en hun gemiddelde leeftijd was 31 jaar. Politieambtenaren zijn geïnstrueerd om verdachten te waarschuwen dat zij gesprayed zouden worden als zij niet zouden luisteren. De achterliggende gedachte hierbij zou zijn dat de waarschuwing effectief zou blijken te zijn in bepaalde omstandigheden. In het merendeel van de gevallen hebben de politieambtenaren een waarschuwing afgegeven. Tevens hebben we ook gekeken of de verdachten beschermd werden door een bril of enige hoofdbescherming ten tijde van het treffen met pepperspray.

We gebruiken drie maten die betrekking hebben op de conditie van de verdachte, in dit geval de indruk van de ambtenaar of de verdachten verward dan wel gestoord, opgewonden of woedend zijn, of ze onder invloed van drugs (daaronder begrepen medicijnen) dan wel onder invloed van drank waren. Bijna de helft was lichtelijk verward of gestoord (46%) of onder de invloed van alcohol (47%), maar een kleiner aantal was 'een beetje' of 'duidelijk' onder invloed van drugs (31%). Het overgrote deel van de verdachten (88%) was of gedeeltelijk of geheel geagiteerd of opgewonden. We hebben ook gekeken in welke mate verdachten agressief werden nadat ze waren gepeperd en in welke mate ze doelgericht waren. In deze studie was 97 procent lichtelijk agressief of geheel agressief en 90 procent was doelgericht.

De resultaten van de analyses zijn gedetailleerd beschreven in Adang e.a. (aangeboden). De belangrijkste conclusies worden hierna beschreven.

⁶ Uitgaande van 1603 meldingen van incidenten waarbij pepperspray tegen een individu gebruikt is, hebben we een selectie gemaakt van die gevallen waarvan de bijbehorende rapporten compleet waren in de zin dat ingevulde formulieren van de ambtenaar zelf, de hulpofficier van justitie en de leidinggevende aanwezig waren. Alleen deze incidenten zijn meegerekend. Om problemen met niet onafhankelijke observaties te vermijden, hebben we van incidenten met meerdere ambtenaren of meerdere verdachten random een enkele geselecteerd. We hebben ook het gebruik van pepperspray tegen dieren, gevallen waarin de verdachte niet goed geraakt werd, incidenten met niet functionerende pepperspraybusjes en gebruik tegen groepen uitgesloten van analyse. Verder hebben we de incidenten waarbij vrouwelijke verdachten betrokken waren niet meegenomen, omdat hun aantal gering was. Dit alles samen gaf ons een totaal databestand van 776 beschikbare incidenten om te analyseren.

Conclusies effectiviteit van pepperspray

Het grote voordeel van pepperspray blijft dat het de mogelijkheid biedt een (potentieel) gevaarlijke verdachte zonder ernstige gevolgen op een verantwoorde wijze van een veilige afstand onder controle te krijgen. Naarmate er meer gegevens beschikbaar zijn gekomen over het gebruik van pepperspray, wordt steeds duidelijker dat pepperspray een "gewoon" gewelddadig middel is, in de zin dat het niet altijd effectief is. Nederlandse politieambtenaren geven zelfs aan dat pepperspray minder goed scoort dan andere gewelddadige middelen als het er om gaat of ze er hun doel mee bereiken. Na de euforie uit de beginperiode blijkt bovendien dat de effectiviteit van het gebruik van pepperspray een dalende trend vertoont, of het nu gaat om het weerloos maken van een verdachte, het verminderen van de agressie van een verdachte of het gemak waarmee een verdachte kan worden aangehouden. Uit de analyses komt naar voren dat vooral gebruik van drugs, mate van ervaring van politieambtenaren, de afstand tussen politieambtenaar en verdachte, etnische achtergrond van de verdachte, gewelddadig gedrag van de verdachte en het al dan niet geven van een waarschuwing van invloed waren op de effectiviteit van pepperspray.

Drugs

De analyse laat zien dat verdachten die duidelijk onder invloed van drugs (niet zijnde alcohol) waren, significant minder vaak weerloos werden als gevolg van pepperspray. De resultaten komen in dit opzicht overeen met die van Kaminski e.a. (1999), die vonden dat de kans dat pepperspray een verdachte niet weerloos maakte verdubbelde als deze onder invloed stond van drugs. De analyse van Kaminski e.a. (1999) maakte duidelijk dat drugsgebruik het aanhouden van onwillige verdachten niet een beetje, maar een stuk moeilijker maakte.

Er was al sprake van anekdotische waarnemingen dat pepperspray minder effectief zou zijn bij individuen onder invloed van drugs. Het feit dat regressie-analyses in twee verschillende onderzoeken dergelijke waarnemingen ondersteunen geeft aan dat politieambtenaren er van uit kunnen gaan dat pepperspray minder effectief zal zijn bij verdachten die onder invloed zijn van drugs dan bij verdachten die dat niet zijn. Verwant hieraan blijkt dat verdachten onder invloed van drugs meer dan verdachten zonder enige vorm van drugsgebruik, agressief worden of blijven zelfs nadat ze gesprayd zijn met pepperspray. Dit is een belangrijke uitkomst die niet alleen aangeeft dat politieambtenaren er op bedacht moeten zijn dat er omstandigheden zijn waarbij pepperspray niet of een stuk minder effectief is (verdachten onder invloed van drugs), maar ook dat sommige verdachten door het pepperen juist agressiever kunnen worden.

Een waarschuwing is echter op zijn plaats. We kunnen niet zeker zijn van het oorzakelijk verband. Het is mogelijk dat politieambtenaren de (onjuiste) conclusie trokken dat een verdachte onder invloed van drugs moest zijn, juist omdat pepperspray niet effectief was. We kunnen deze mogelijkheid niet helemaal uitsluiten, maar gaan er van uit dat politieambtenaren in de meeste gevallen in staat zijn te onderkennen of een verdachte al dan niet onder invloed van drugs verkeert.

Het is nog onbekend welke *typen* drugs leiden tot verminderde effectiviteit van pepperspray. Omdat de meeste met behulp van pepperspray aangehouden verdachten weigerden te antwoorden op de vraag van de hulpofficier naar hun drugsgebruik, hebben ook wij hier geen nadere analyses naar kunnen doen.

Ervaring van de politieambtenaar

De ervaring van de politieambtenaar is ook gerelateerd aan de drie maatstaven van pepperspray effectiviteit. De analyse suggereert dat elk extra jaar dat een politieambtenaar ervaring heeft, geassocieerd is met een verhoging van 2,3% van de kans dat pepperspray effectief is. Dit zou veroorzaakt kunnen worden door het feit dat meer ervaren politieambtenaren beter in staat zijn om om te gaan met lastige en gewelddadige verdachten (inclusief de gepeperde verdachten) en confrontaties op te lossen dan hun minder ervaren collega's. Een andere verklaring van het waargenomen effect is dat er sprake is van een artefact, een neiging van meer ervaren politieambtenaren om pepperspray als effectiever te bestempelen. Dat blijkt echter niet het geval te zijn (zie hoofdstuk 8).

Wat betreft het gemak waarmee een verdachte aangehouden kan worden, minder ervaring is geassocieerd met een geringe (in plaats van een grote) reductie in de effectiviteit.

Afstand

Van welke afstand pepperspray gebruikt werd was niet geassocieerd met statistisch significante verschillen met betrekking tot de weerloosheid of agressiviteit van verdachten. Met betrekking tot gemak van aanhouden leek pepperspray beter te werken als er van een grotere afstand werd gesprayd (een meter of meer) waarschijnlijk omdat kleinere pepperspray deeltjes werden gevormd die beter door de longen werden gehaleerd. Onze resultaten geven aan dat pepperspray gebruik binnen een meter lijkt te zorgen voor een geringe reductie in de effectiviteit en niet in een extreme reductie van effectiviteit. Deze resultaten komen niet overeen met die van Kaminski e.a. (1999) die geen significant verschil vonden als gemak van aanhouden het criterium was. Kaminski e.a. vonden ook geen significante verschillen in mate van weerloosheid wanneer de verdachte was gesprayd van een afstand groter dan een meter vergeleken met een afstand kleiner dan een meter. Anders dan deze studie vonden zij wel dat pepperspray minder effectief was als er gesprayd wordt van een afstand van meer dan 1,5m.

Etnische achtergrond van de verdachte:

Anders dan eerder onderzoek (Kaminski et al, 1999) hebben wij gevonden dat pepperspray aantoonbaar minder effectief wordt bevonden bij verdachten met een niet-blanke etnische achtergrond. Bij deze verdachten stijgt de agressiviteit significant als ze besprayd worden met pepperspray, hoewel de toename gering en niet extreem is. De kans dat pepperspray niet effectief is neemt toe met 40% bij gebruik tegen verdachten met een niet-blanke etnische achtergrond. Waarom dit zo is, is niet duidelijk. Misschien zijn confrontaties tussen minderheden en de politie so wie so meer antagonistisch en gewelddadig. Als dat zo is, zou er sprake kunnen zijn van doelgericht gedrag, dat deze verdachten in staat stelt de effecten van pepperspray te omzeilen. Een andere mogelijkheid is dat de pepperspray wel goed werkt op alle typen gewelddadige verdachten, maar dat gewelddadige confrontatie met leden van minderheidsgroeperingen de inschatting van politieambtenaren ten aanzien van de effectiviteit van pepperspray beïnvloeden. Introductie van die interactie in de analyse leidde ertoe dat er geen sprake meer was van een gereduceerde effectiviteit van pepperspray bij verdachten met een niet-blanke etnische achtergrond. We hebben geen verklaring waarom pepperspray minder effectief lijkt te zijn bij verdachten met een niet-blanke etnische achtergrond

Gewelddadigheid van de verdachte

Uit onze analyse blijkt dat pepperspray minder effectief lijkt te zijn bij (in de zin van weerloos maken van) gewelddadige verdachten. Dat zou er op kunnen duiden dat gewelddadige verdachten doelgerichter zijn. We weten echter niet of verdachten al gewelddadig waren als ze gesprayd werden of juist gewelddadig (of gewelddadiger) werden na het sprayen. De tendens dat pepperspray minder effectief is op gewelddadige personen is in elk geval iets waar politieambtenaren rekening mee dienen te houden.

Waarschuwing

Een ander interessant gegeven uit deze studie is dat het geven van een waarschuwing aan verdachten dat er pepperspray tegen hen gebruikt gaat worden geassocieerd lijkt te zijn met de reductie van de effectiviteit in de zin van het weerloos worden van de verdachte. Met betrekking tot het gemak van aanhouden is de reductie in effectiviteit eerder gering dan extreem. Het geven van een waarschuwing is ook significant geassocieerd met een toenemende mate van agressie. De relatie tussen het geven van een waarschuwing en de verschillende metingen van de pepperspray effectiviteit werden minder significant bij gewelddadige verdachten. Of de verdachte wel of niet gewelddadig is, kan derhalve het effect van de waarschuwingen bepalen.

Deze bevinding heeft beleidsconsequenties omdat een waarschuwing enerzijds ertoe kan leiden dat de verdachte alsnog meewerkt, waardoor geweldgebruik door en tegen de politieambtenaar voorkomen kan worden (Adang & Mensink, 2004; Kaminski e.a., 1998) Als waarschuwingen anderzijds de effectiviteit van pepperspray verminderen, kan waarschuwen juist de noodzaak tot het gebruik van andere geweldsmiddelen verhogen met als mogelijk risico verwondingen van zowel politieambtenaren als verdachten. De voors en tegens van dit beleid zullen verder overwogen moeten worden.

8. Lange termijn gevolgen van de invoering van pepperspray

Op basis van ervaringen uit andere landen bestond de verwachting (Adang & Mensink, 2001) dat invoering van pepperspray in Nederland zou leiden tot een afname van geweld tegen de politie, een afname van letsel bij personen waartegen de politie geweld heeft gebruikt (onder andere omdat minder vaak van het vuurwapen gebruik gemaakt zou hoeven worden), en een afname van het aantal klachten over politieel geweldgebruik. Kaminski e.a. (1998) wijzen er echter op dat de meeste evaluaties van de invoering van pepperspray pretest- posttest designs bij één groep gebruikten, waarvan bekend is dat de interne validiteit discutabel is. Typisch voor deze evaluaties is dat er een meting plaatsvindt, gevolgd door invoering en een vervolgmeting. Er wordt niet gecontroleerd voor historische factoren, rijpingsprocessen, effecten van het testen en statistische regressie. Het wordt daarmee onmogelijk alternatieve hypothesen voor eventuele pretest- posttest verschillen te testen en het is daarmee onzeker welk effect de invoering van pepperspray heeft gehad op bijvoorbeeld, politieel geweldgebruik, geweldgebruik door verdachten, verwondingen bij politie en verdachten, het aantal klachten etc. Er zijn dan ook maar weinig echt harde gegevens over langere termijn effecten van invoering van pepperspray. In dit deel van het onderzoeksrapport wordt allereerst ingegaan op wat uit onafhankelijk onderzoek bekend is over gevolgen van de introductie van pepperspray in andere landen. Vervolgens wordt gekeken naar de gevolgen van de introductie in Nederland. Voordeel van de situatie in Nederland is dat er gegevens beschikbaar zijn van alle korpsen (het gaat dus niet om maar 1 groep), waarbij het moment van invoering verschilt per korps (pilotkorpsen in 2000, uitgebreide pilot in 2001, landelijke invoering 2002) en dat er sprake is van een langere onderzoeksperiode dan in welk ander onderzoek dan ook tot nu toe.

Geweld tegen de politie

In ons onderzoek hebben wij ons gericht op de vraag of het geweld tegen de politie gedaald zou zijn of juist toegenomen door de invoering van de pepperspray en of de invoering van pepperspray heeft geleid tot een lager ziekteverzuimpercentage.

Sinds een aantal jaren wordt er binnen Politie Nederland getracht om geweld tegen de politie in de verschillende bedrijfsprocessensystemen zoals X-pol, GIDS en BPS te registreren. Geweld tegen politie en daaruit voortvloeiend letsel wordt vaak onder een algemene code weggeschreven, waardoor het erg lastig is om hier inzicht in te krijgen.

Enige jaren geleden is er vanuit het CIP geprobeerd om het geweld tegen de politie inzichtelijk te maken door het invullen van een zogenaamd geweldsformulier in BPS. Door het invullen van het formulier was er de hoop dat geweld tegen de politie inzichtelijk werd en werd het telbaar. In de praktijk stuitte het formulier op vrij veel weerstand. Politieambtenaren vonden dat hun privacy geschonden werd en wilden wel een formulier invullen, maar dan op hun manier. Dit werd een Word-document vaak met lege velden, zodat er nog niets mee gedaan kon worden of simpelweg werd er niets ingevuld, als er geweld tegen hen was gebruikt. Kortom de cijfers bleven vertroebeld.

Sinds 1 maart 2005 wordt er een landelijke MOB-tabel gebruikt die het mogelijk moet maken dat geweld tegen de politie wel zichtbaar wordt. Echter de effecten hiervan zijn nu niet te meten.

In het geval van verwondingen en langdurig ziekteverzuim zou de bedrijfsarts dat moeten weten. Echter ook hier is er geen aparte codering van geweld tegen politiemensen. Verwondingen door burgers tijdens diensten worden weggeschreven onder een algemene code, waaronder ook een val van een trappetje op een willekeurig bureau valt. Ook hier is door een slechte registratie de aard van de verwondingen van politiemensen niet inzichtelijk.

Het ziekteverzuim in het algemeen binnen Politie Nederland is dalende (zie tabel 8.1 in de Bijlage), echter dit gegeven is niet toe te schrijven aan de invoering van pepperspray, maar aan investeringen van de korpsen om het ziekteverzuim terug te dringen (mede als gevolg van de afspraken die vastliggen in de prestatiecontracten)⁷.

Uit de opgaven van politieambtenaren blijkt dat er bij incidenten waarbij gebruik is gemaakt van pepperspray in 11% van de gevallen sprake is van letsel bij de ambtenaar die pepperspray gebruikte en in nog eens 11% van de (deels overlappende) gevallen bij een of meer andere optredende politieambtenaren (N = 3178). In het overgrote deel van de gevallen betrof het uitsluitend als "licht" betiteld letsel, 6% van al het letsel (N = 691) werd als "ernstig" betiteld. We beschikken niet over goed vergelijkingsmateriaal voor het letsel dat optreedt bij gebruik van andere geweldsmiddelen. Tevens moet bedacht worden dat er vaak (in elk geval in 33% van de gevallen dat pepperspray gebruikt is), tevens andere geweldsmiddelen worden ingezet.

Het is op grond van de beschikbare gegevens dan ook niet mogelijk om uitspraken te doen over de gevolgen van de invoering van pepperspray op het gebruik van geweld tegen de politie.

Politiek geweldgebruik

1. Verwondingen van verdachten

Het is niet eenvoudig om zicht te krijgen op verwondingen bij verdachten als gevolg van politiek geweldgebruik. Ten behoeve van het onderzoek naar pepperspray is aan politieambtenaren die pepperspray gebruikten gevraagd aan te geven:

- of letsel was ontstaan ten gevolge van het incident (dus niet specifiek ten gevolge van het gebruik van pepperspray). In 9% van de gevallen (N = 3512) werd aangegeven dat dat het geval was (en ruim 96% van die gevallen werd gekarakteriseerd als licht letsel).

⁷ De toegenomen aandacht voor ziekteverzuim is de waarschijnlijkste verklaring voor de afname. Deze is mede het gevolg van het ARBO-convenant dat op aandringen van de sociale partners is afgesloten. Ook ontwikkelingen in de wijze van registratie spelen een rol. Per 1 januari 2003 is de ministeriële regeling Verzuimregistratie 16 van kracht geworden. Een belangrijke aanpassing die uit de ministeriële regeling volgt, is dat een medewerker pas 100% ziek wordt gemeld als hij of zij door zijn ziek zijn helemaal niet werkt. Voorheen werd ziekteverzuim geregistreerd op basis van arbeidsongeschiktheid voor – uitsluitend – de eigen functie. Als een medewerker vervangend werk kreeg, werd deze toch als 100% ziek geregistreerd. Daarnaast hebben de korpsen hard gewerkt aan een ziekteverzuimbeleid dat diverse diagnose-instrumenten en maatregelen voor de bestrijding van ziekteverzuim bevat. Hierbij zijn risico-inventarisaties en -evaluaties, medewerkerstevredenheidsonderzoeken en verzuimanalyses geïmplementeerd en zijn er maatregelen genomen op het gebied van veiligheid, gezondheid en verzuimbegeleiding en -integratie. De maatregelen op het gebied van welzijn, die zich vooral richten op werkstress, blijken minder vaak te worden genomen. Over alle korpsen bekeken blijkt dat korpsen die in 2003 goed hebben geïnvesteerd in het terugdringen van het ziekteverzuim, ook de scherpste afname van het ziekteverzuimpercentage laten zien

- of het gebruik van pepperspray geleid heeft tot een situatie die medische zorg noodzakelijk maakte. In 3% van de gevallen (N = 3006) werd aangegeven dat dat het geval was.

Daarnaast werd aan de hulpofficier van justitie gevraagd om aan te geven of de met behulp van pepperspray aangehouden verdachte is gezien door een arts. In 18% van de gevallen (N = 1955) is de verdachte gezien door een arts om redenen die niets met het pepperspraygebruik te maken hadden, in 7% van de gevallen mede vanwege het gebruik van pepperspray. Het verschil met de 3% van de gevallen waar de gebruiker melding van maakt zal deels te maken hebben met het volgende:

- de hulpofficieren van justitie ziet alleen de 94% van de verdachten die daadwerkelijk zijn aangehouden
- de gebruikers hebben veelal geen zicht op de periode dat de verdachte na de aanhouding aan het bureau verblijft

Het enige beschikbare vergelijkingsmateriaal is afkomstig uit Timmer & Beijers (1998) Daarbij blijkt dat medische zorg en ernstig letsel vooral voorkomen na inzet van de diensthand en gericht schieten (een raak schot maakt uiteraard vrijwel altijd medische zorg noodzakelijk, maar in het merendeel van de gevallen dat gericht geschoten wordt, wordt het doelwit niet geraakt). Vergelijking met deze gegevens laat zien dat gebruik van pepperspray op zich minder vaak gepaard gaat met medische zorg dan andere vormen van politieel geweldgebruik.

Tabel 8.2 Letsel bij verdachten als gevolg van politieel geweldgebruik
Gegevens over fysiek geweld, wapenstok, diensthand, ander middel en gericht schieten afkomstig uit Timmer & Beijers (1998, tabel 19; gericht schieten tabel 20 en 3)

Letsel	Fysiek geweld	Wapenstok	Diensthond	Gericht schieten	Ander middel
Geen	51	30	11	54 (62%)	4
Onbekend	8	6	2	0	0
Gering	38	16	36	0	5
Medische zorg	17 (14%)	6 (10%)	41 (45%)	33 (38%)	2 (18%)
Totaal	115	59	92	87	11

2. Frequentie en soort politieel geweldgebruik

Een van de veronderstellingen bij de introductie van pepperspray was dat gebruik van het vuurwapen mogelijk zou verminderen. Voorafgaand aan de start van de pilot adviseerden de politieberaden zelfs dat pepperspray alleen gebruikt zou mogen worden als daarmee gebruik van het vuurwapen voorkomen kon worden. In de richtlijnen ten behoeve van de pilot was dan ook vastgesteld dat pepperspray in het geweldscontinuüm dichterbij het vuurwapen dan bij de wapenstok geplaatst was. Nog tijdens de pilot is dat gewijzigd en is pepperspray 'in de omgeving van de wapenstok' gepositioneerd. Het politieel vuurwapengebruik tot en met 2000 (het jaar van de pilot) is uitvoerig onderzocht door het Centrum van Politiewetenschappen van de VU (Timmer e.a., 1996; Timmer & Beijers, 1998; Timmer e.a., 2001). Voor de jaren 2001 tot en met 2004 hadden we de beschikking over de meldingen vuurwapengebruik die vanuit de regiokorpsen naar

het ministerie van Binnenlandse Zaken waren opgestuurd. Bekend probleem bij al deze gegevens is dat er sprake is van een (soms aanzienlijke) onderrapportage (Timmer e.a., 1996; Timmer & Beijers, 1998). Voor een vergelijking van de periode voor en na introductie van pepperspray hebben we 5 regiokorpsen geselecteerd waarvoor van alle in het onderzoek betrokken jaren gegevens beschikbaar waren. Van het korps Rotterdam-Rijnmond hebben we rechtstreeks een overzicht van alle geweldmeldingen van 2000 tot en met 2004 ontvangen.

In tabellen 8.3 tot en met 8.8 zijn de gegevens met betrekking tot het vuurwapengebruik voor de geselecteerde regio's weergegeven, waarbij onderscheid is gemaakt tussen het ter hand nemen van het vuurwapen (dat tot 2001 niet gemeld hoefde te worden), het richten van of dreigen met het vuurwapen, het lossen van een waarschuwingsschot en het lossen van een gericht schot..

Uit de tabellen blijkt dat er in vier van de vijf regio's geen sprake is van minder vuurwapengebruik na de introductie van pepperspray. In Twente lijkt er wel sprake van minder vuurwapengebruik, maar daarbij moet aangetekend worden dat een spraakmakend incident uit 2004 waarbij meerdere malen geschoten is, geen deel bleek uit te maken van de gegevens! Over het algemeen lijkt er eerder sprake te zijn van een toename van vuurwapengebruik. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat deze toename gerelateerd is aan de introductie van pepperspray. Waarschijnlijker is dat registratie-effecten een rol spelen (de onderzoeken van Timmer e.a. hebben bijgedragen aan een grotere ontvankelijkheid voor registratie van vuurwapengebruik) en dat andere ontwikkelingen in maatschappij en politieoptreden een rol hebben gespeeld.

Tabel 8.3 tot en met 8.8 Frequentie van verschillende vormen van vuurwapengebruik 1978 – 2004

Gegevens 1978 –2000 zijn afkomstig uit respectievelijk Timmer e.a., 1996; Timmer & Beijers, 1998; Timmer e.a., 2001. Ongewilde schoten zijn niet opgenomen. "Totaal schieten" is het totaal van waarschuwingsschoten, gerichte schoten en schoten waarvan onbekend is of het een waarschuwings- dan wel een gericht schot was. "Totaal vuurwapengebruik" is het totaal van "Totaal schieten" en alle andere vormen van vuurwapengebruik. De gegevens van het jaar waarin pepperspray in de betrokken regio is ingevoerd zijn vetgedrukt en cursief weergegeven. De getallen voor de jaren 1978 – 2000 zijn een gemiddelde per jaar.

Rotterdam Rijnmond							
Jaar	Ter hand nemen	Richten/ Dreigen	Gericht schot	Waarschuwin gsschot	Onbekend schot	Totaal schieten	Totaal Vuurwapen gebruik
1978-1995	?	?	4,7	7,8	0	12,5	?
1996-1997	?	110,5	?	?	?	13	123,5
2000	3	181	6	10	0	16	200
2001	2	169	0	0	15	15	186
2002	6	166	11	12	6	28	201
2003	12	249	10	9	12	31	292
2004	19	245	9	9	0	18	282

Haaglanden							
Jaar	Ter hand nemen	Richten/Dreigen	Gericht schot	Waarschuwingsschot	Onbekend schot	Totaal schieten	Totaal Vuurwapen gebruik
1978-1995	?	?	2,8	2,2	0	5,0	?
1996-1997	?	29,5	?	?	?	5	34,5
1998-2000	?	?	?	?	?	?	43
2001	13	33	1	0	0	1	47
2002	23	78	0	3	13	16	117
2003	10	55	1	0	2	3	68
2004	8	117	2	3	3	8	133

Zuid Holland Zuid							
Jaar	Ter hand nemen	Richten/Dreigen	Gericht schot	Waarschuwingsschot	Onbekend schot	Totaal schieten	Totaal Vuurwapen gebruik
1978-1995	?	?	1,7	1,7	0	3,4	?
1996-1997	?	5	?	?	?	3	8
1998-2000	?	?	?	?	?	?	7,3
2001	4	9	1	0	0	1	14
2002	4	15	1	0	0	1	20
2003	8	37	1	1	1	3	48
2004	3	18	2	6	1	9	30

Zaanstreek Waterland							
Jaar	Ter hand nemen	Richten/Dreigen	Gericht schot	Waarschuwingsschot	Totaal schieten	Totaal Vuurwapen gebruik	
1978-1995	?	?	0,7	1,3	2	?	
1996-1997	?	5,5	?	?	4	9,5	
1998-2000	?	?	?	?	?	7	
2001	4	3	0	0	0	7	
2002	1	5	0	1	2	8	
2003	1	5	0	0	0	6	
2004	1	6	1	1	2	9	

Twente							
Jaar	Ter hand nemen	Richten/Dreigen	Gericht schot	Waarschuwingsschot	Onbekend schot	Totaal schieten	Totaal Vuurwapen gebruik
1978-1995	?	?	0,8	2,2	0	3	?
1996-1997	?	6	?	?	?	4	10
1998-2000	?	?	?	?	?	?	8,3
2001	5	6	0	0	0	0	11
2002	4	14	0	1	1	2	20
2003	2	2	0	0	0	0	4
2004	0	4	0	0	0	0	4

Voor Rotterdam-Rijnmond hebben we de beschikking over gegevens van alle geweldgebruik over de jaren 2000 – 2004 (tabel 8.9). De lage aantallen van dreigen met pepperspray na 2001 zijn een duidelijk geval van onderrapportage. Vanaf 2001 was het ten behoeve van de monitoring niet meer nodig om het aparte meldingsformulier gebruik pepperspray in te vullen na dreigen met pepperspray. Wel zou dergelijk dreigen conform de Ambtsinstructie 1994 gemeld moeten worden: in de praktijk gebeurt dat in de meeste gevallen niet.

Tabel 8.9 Frequentie van politieel geweldgebruik 1978 – 2004 voor diverse gewelddmiddelen. Gegevens 1978 –1997 zijn gemiddelden per jaar en afkomstig uit respectievelijk Timmer e.a., 1996; Timmer & Beijers, 1998

Rotterdam Rijnmond										
Jaar	Fysiek	Wstok kort	Wstok lang	Pepper spray dreigen	Pepper-spray gebruik	Vuurwapen ter hand	Vuurwapen dreigen	Totaal schieten	Hond	Overig
1978-1995	?	?	?	Nvt	Nvt	?	?	12,5	?	?
1996-1997	4,5	4,5		nvt	Nvt	?	110,5	13	4	0,5
2000	13	3	4	24	68	3	181	16	27	0
2001	27	8	23	95	262	2	169	15	29	4
2002	26	18	36	2	239	6	166	28	36	0
2003	125	35	76	8	405	12	249	31	23	3
2004	175	47	109	9	320	19	245	18	39	16

Pepperspray is in Rotterdam-Rijnmond vanaf 3 juli 2000 geïntroduceerd en is al snel het meest gebruikte gewelddmiddel geworden. Uit de cijfers blijkt dat de introductie van pepperspray niet gepaard is gegaan met een afname van fysiek geweld of gebruik van de (korte of lange) wapenstok. Integendeel, deze vormen van politieel geweld komen steeds vaker voor in de cijfers. Ongetwijfeld is hier ook tenminste gedeeltelijk sprake van verschillen in melding en registratie en is het onmogelijk te zeggen in hoeverre er daadwerkelijk in de praktijk sprake is van een toename van politieel geweldgebruik.

3. Klachten over politie geweld

Wij hebben via de klachtencoördinatoren van alle korpsen gegevens opgevraagd over klachten over politieel geweldgebruik van 2000 tot en met 2004. Het bleek niet eenvoudig de benodigde gegevens boven tafel te krijgen. Bij de registratie van klachten over geweld door de politie wordt geen onderscheid gemaakt in categorieën van geweld (vuurwapen, diensthond, boeien, wapenstok en pepperspray). Daarnaast is informatie vaak beperkt beschikbaar als gevolg van functiewisselingen of als gevolg van het feit dat korpsen pas onlangs begonnen zijn met het goed opzetten van een klachtbehandelingssysteem (na aanpassing van de Politiewet en de uitbreiding van de Algemene Wet Bestuursrecht)⁸.

⁸ Het wetsvoorstel nr. 27.731 “Wijziging van de Politiewet 1993, in verband met de aanpassing van de politieklachtregeling aan hoofdstuk 9 van de Algemene Wet Bestuursrecht (Awb)” is in 2001 aan de tweede kamer aangeboden. Naast de wijziging van de Politiewet zal dus hoofdstuk 9 van de Awb gevolgen hebben voor de huidige verdeling van taken en bevoegdheden met betrekking tot klachtbehandeling. De Awb bevat aanmerkelijk uitgebreidere bepalingen dan titel 10 van de huidige Politiewet.

We hebben van 25 korpsen gegevens ontvangen, van 17 daarvan waren de gegevens bruikbaar voor dit onderzoek. Tabel 8.10 geeft het gemiddeld aantal klachten in de tweejaarlijkse periode voor invoering van pepperspray en het gemiddeld aantal klachten in de tweejaarlijkse periode na invoering van pepperspray weer (het jaar waarin pepperspray is ingevoerd in de betreffende regio is niet meegeteld, de gegevens daarvan zijn niet in de tabel opgenomen. Uit tabel 8.10 blijkt dat in 12 van de 17 regio's er sprake is van een absolute toename van het aantal klachten over politiegeweld, terwijl er in 5 regio's sprake is van een afname. In relatieve zin neemt in 9 regio's het aantal klachten over politieel geweldgebruik toe als percentage van het totaal aantal klachten, terwijl het in 6 regio's afneemt.

Het zou uiteraard interessant zijn om te weten over welke geweldsmiddelen er geklaagd wordt. Daarvoor is dossieronderzoek nodig, dat in de praktijk problematisch is. Vaak ontbreekt het bij de korpsen aan tijd of mankracht om deze informatie uit te zoeken of is de klacht niet of niet goed geregistreerd.

In december 2003 is het wetsvoorstel door de Eerste Kamer aangenomen. Uiteindelijk is op 1 maart 2004 de wetswijziging in werking getreden. Dit heeft grote gevolgen gehad de korpsen. Het Nederlands Politie Instituut opgestelde model klachtregeling is voor veel korpsen leidend geweest voor hun klachtregeling en de inrichting ervan op het gebied van automatisering en opleiding van klachtbehandelaars.

Tabel 8.10: Klachten over politiegeweld per korps, absoluut en als percentage van het totaal aantal klachten. Getallen in vet en cursief hebben betrekking op 1 jaar, overige getallen zijn een gemiddelde van 2 jaar. Gg = geen gegevens

Korps	Jaar van Invoering Pepperspray	Gemiddeld aantal klachten/ jaar over politiegeweld VOOR invoering Pepperspray	% van het totaal aantal klachten dat betr heeft op politiegeweld VOOR invoering Pepperspray	Gemiddeld aantal klachten/ jaar over politiegeweld NA invoering Pepperspray	% van het totaal aantal klachten dat betr heeft op politiegeweld NA invoering Pepperspray
Friesland	2002	3,5	3,5	4	2,4
IJsselland	2001	5	4,8	6	4,8
Twente	2002	4,5	17	12	10,5
N.- en O.-Gelderland	2002	10	9,7	15	14
Gelderland-Zuid	2002	10	6,7	25,5	12,9
Utrecht	2002	45	12,6	43	10,2
Noord-Holland Noord	2002	4	3,2	10	4,3
Zaanstreek-Waterland	2002	3	3,7	2	12,7
Amsterdam-Amstelland	2001	38,5	7,2	61	6,5
Gooi en Vechtstreek	2002	9,5	11,7	8	10,6
Haaglanden	2001	65,5	13,2	64	14,4
Zuid-Holland-Zuid	2002	12,5	10,7	20	13,5
M.- en W.-Brabant	2002	21,5	12,3	43	15,9
Brabant-Zuid-Oost	2002	17	9,5	22	11,4
Limburg-Noord	2002	9	gg	8,5	gg
Limburg-Zuid	2002	21	13,4	23	12,2
Flevoland	2002	18,5	16,7	25	19,8

Klachten over politiegeweld kunnen uiteindelijk ook ingediend worden bij de Nationale Ombudsman. Een vergelijking van het aantal klachten over politiegeweld in de jaren 1999- 2000 (voordat pepperspray landelijk geïntroduceerd was) met klachten uit de jaren 2003- 2004 duidt op een toename van het aantal klachten over politiegeweld (van ongeveer 25 per jaar naar ongeveer 40 per jaar). Er zijn in de loop van 2003-2004 overigens slechts 2 klachten over het gebruik van pepperspray bij de Nationale Ombudsman ingediend: 1 had betrekking op gericht gebruik, 1 op dreigen met pepperspray. Vaker wordt geklaagd over de inzet van diensthonden of een arrestatieteam en over het gebruik van fysiek geweld.

Conclusies lange termijn gevolgen

In de literatuur worden verschillende maten gebruikt om langere termijn effecten van invoering van minder dodelijke wapens als pepperspray in beeld te brengen. Deze maten hebben betrekking op geweld dat tegen de politie gebruikt wordt (inclusief indirecte maten als verwondingen of ziekteverzuim) en geweld dat door de politie gebruikt wordt (inclusief indirecte maten als verwondingen bij verdachten of klachten over politiegeweld). Vergelijking van de Nederlandse

resultaten met wat uit onafhankelijk onderzoek bekend is over gevolgen van de introductie van minder dodelijke wapens/ pepperspray in andere landen levert het volgende beeld op.

Geweld tegen de politie

Kock & Rix (1996) en Tyler & King (2000, p 397) berichten over de invoering van CS-sprays in Groot Brittannië. De onderzoeksresultaten zijn tegenstrijdig en het is onduidelijk wat het effect van invoering is op geweld tegen de politie. In een statistisch verantwoorde analyse van de invoering van pepperspray in Baltimore County (USA) komen Kaminski e.a. (1998) op basis van statistisch verantwoorde analyses tot de conclusie dat de invoering van pepperspray het aantal keren dat geweld gepleegd werd tegen de politie significant verminderde. Zij schrijven dat effect toe aan het afschrikwekkende effect van de beschikbaarheid van pepperspray, maar geven erbij aan dat uiteraard maar afgewacht moet worden of het hier om een blijvend effect gaat.

Een indirecte maat voor de frequentie of de ernst van geweld tegen politieambtenaren is het aantal verwondingen bij politieambtenaren. Ook hier zijn de resultaten van Kock & Rix (1996) en Tyler & King (2000), waar het gaat om invoering van CS-sprays, niet eenduidig. Gauvin (1994, 1995), Morabito & Doerner (1997), Zwanzinger (1998), Bowling & Gaines (2003) en Adkins (2003) melden een afname van verwondingen na invoering van pepperspray, terwijl Lumb & Friday (1997) een toename van het aantal verwondingen rapporteren. Bij het hanteren van deze maat dient overigens bedacht te worden dat besmetting van politieambtenaren met de spray in de meeste gevallen niet als "verwonding" genoteerd is.

Vanwege het ontbreken van gegevens kan er voor de Nederlandse situatie geen conclusie getrokken worden over het effect van de invoering van pepperspray op het gebruik van geweld tegen politieambtenaren.

Politieel geweldgebruik

Na introductie van pepperspray neemt de frequentie van politieel geweldgebruik (Lumb & Friday, 1997) of wapengebruik (Zwanzinger, 1998) toe en is pepperspray het meest gehanteerde geweldmiddel (Adkins, 2003; Gauvin, 1995; Rogers & Johnson, 2000). De gegevens laten zien dat deze conclusie ook voor de Nederlandse situatie getrokken kan worden: er wordt meer politieel geweldgebruik gemeld en pepperspray is het geweldmiddel dat verreweg het meest wordt ingezet, zonder dat andere geweldmiddelen minder vaak worden ingezet. Adkins (2003) suggereert voor het Amerikaanse politiekorps dat zij onderzocht dat, voordat pepperspray werd ingevoerd, politieambtenaren vaker gebruik maakten van verbale communicatie in de interactie met verdachten en fysiek geweld of gebruik van andere geweldmiddelen pas als uiterste middel toepasten. Als in het verleden vooral sprake is geweest van onderrapportage van gebruik van fysiek geweld (en in mindere mate wapenstok en diensthond) kan een deel van het pepperspraygebruik gezien worden als een vervanging van dergelijke vormen van geweldgebruik. Daarnaast lijkt het er ook voor de Nederlandse situatie op alsof pepperspray tenminste deels gebruikt wordt als een vervanging voor verbale communicatie.

De meeste auteurs rapporteren een daling van het aantal verwondingen bij verdachten (Kock en Rix, 1996; Gauvin, 1995; Morabito & Doerner, 1997). Zwanzinger (1998) meldt een gelijkblijvend aantal verwondingen of een geringe afname. Bij het hanteren van deze maat dient bedacht te worden dat besmetting met spray in de meeste gevallen niet als "verwonding" genoteerd is. De Nederlandse gegevens bieden in dat opzicht een betere vergelijking. Als het

criterium "was medische zorg nodig" wordt gehanteerd, dan blijkt dat dat na gebruik van pepperspray minder vaak het geval was dan na gebruik van andere geweldmiddelen. Daarbij dient wel bedacht te worden dat bekend is dat er voor wat betreft het gebruik van met name fysiek geweld, wapenstok en diensthond sprake is van onderrapportage, en dat juist de gevallen waarbij letsel is ontstaan vaker gerapporteerd worden.

Morabito & Doerner (1998) spreken niet alleen van minder, maar ook van minder ernstig letsel bij verdachten vergeleken met ander geweldgebruik. Bailey (1996) vond op grond van een analyse van gegevens van alle Amerikaanse steden met meer dan 100.000 inwoners in 1990 geen enkele ondersteuning voor de veronderstelling dat door het gebruik van minder dodelijke wapens (niet specifiek pepperspray) het aantal door de politie gedode verdachten afneemt. Lumb & Friday (1997) rapporteren dat fysiek geweld en dodelijk geweld afnemen, Adkins (2003) meldt een daling van het gebruik van fysiek geweld en van de wapenstok, Zwanzinger (1998) meldt een daling van het gebruik van de korte wapenstok, die in Oostenrijk uiteindelijk is afgeschaft.

Hoewel politieambtenaren anecdotisch melding maken van incidenten waarbij zij vanwege de beschikbaarheid van pepperspray geen gebruik hebben hoeven maken van het vuurwapen, is er over het geheel genomen in Nederlandse situatie geen sprake van dat het politieel vuurwapengebruik verminderd is na invoering van pepperspray. Ook andere geweldmiddelen worden niet minder vaak ingezet.

Gauvin (1994, 1995) & Bowling & Gaines (2003) melden een sterke afname van het aantal klachten over politieel geweldgebruik. Ook Rogers & Johnson (2000, geciteerd in Rappert, 2002) melden een sterke daling, maar de gegevens zijn volgens Rappert onduidelijk. Adkins (2003) rapporteert een duidelijke toename van het aantal klachten over excessief politiegeweld na invoering van pepperspray.

Voor de Nederlandse situatie is er geen sprake van dat het aantal klachten over politiegeweld afneemt (in absolute of relatieve zin) na de invoering van pepperspray. De klachten nemen overigens ook niet in aantal toe. Voorzover de schaarse gegevens een conclusie toelaten, lijkt het er wel op dat er – in vergelijking met andere geweldmiddelen – weinig geklaagd wordt over het gebruik van pepperspray, zeker gezien de frequentie waarin pepperspray gebruikt wordt.

9. Opvattingen van politieambtenaren

Uit de antwoorden op de meldingsformulieren blijkt dat 60% van de politieambtenaren die daadwerkelijk pepperspray gebruikt hebben tegen een persoon en deze ook raakten (N = 2923), behoorlijk tot zeer tevreden is over het resultaat, terwijl 29% redelijk tevreden is en 13% niet of nauwelijks. De tevredenheid over het gebruik van pepperspray is in de loop der jaren afgenomen. De mate van tevredenheid bleek vooral af te hangen van de mate waarin verdachten weerloos werden na gebruik van pepperspray en in tweede instantie van de mate waarin pepper bijdroeg aan het vergemakkelijken van aanhoudingen (Adang e.a., aangeboden).

Aan het einde van de onderzoeksperiode is begin 2005 een vragenlijst voorgelegd aan een steekproef van 50 politieambtenaren per korps (de toevallige deelnemers aan IBT op dat moment – het is aan de regionale contactpersoon overgelaten aan welke groep de formulieren zijn voorgelegd). In totaal zijn 1300 formulieren uitgereikt, waarvan er 1123 ingevuld retour zijn gestuurd, een respons van 86%.

De op de vragenlijsten opgenomen vragen waren identiek aan een deel van de vragen van een vragenlijst die in 2000, direct na de afloop van de pilot, in de pilotkorpsen is gehanteerd. Die vragenlijst was voorgelegd aan alle politieambtenaren die tijdens de pilot gericht pepperspray gebruikt hadden of ermee bedreigd hadden en een door de onderzoekers geselecteerde even grote random steekproef van niet-gebruikers.

Er zijn in een aantal opzichten verschillen tussen de twee populaties, in de zin dat de onderzoekspopulatie 2005 representatiever is voor de Nederlandse politie als geheel:

- voor de "2000 meting" direct na de pilot kwamen per definitie alleen de vier pilotkorpsen in aanmerking, voor de eindmeting in 2005 zijn formulieren naar alle 26 korpsen verzonden en van 25 korpsen terugontvangen
- voor de meting direct na de pilot bestond de helft van de respondenten uit gebruikers, de helft uit niet-gebruikers. Voor de eindmeting is een dergelijke selectie niet gemaakt. Uit de beantwoording blijkt dat 19% ooit daadwerkelijk gericht pepper gebruikt heeft en dat daarnaast 11% met pepper bedreigd heeft, maar niet gericht ingezet
- bij de meting direct na de pilot was 15% van de respondenten vrouw, een % lager dan het % vrouwen dat als politieambtenaar werkzaam is. Bij de eindmeting bleek 20% van de respondenten vrouw, een percentage dat overeenkomt met het % vrouwen dat als politieambtenaar werkzaam is.

Voor het overige zijn er geen verschillen tussen beide populaties qua leeftijd, aantal dienstjaren, lengte of gewicht. Wel is er een verschil naar de verdeling in rang. In de pilot waren meer hoofdpolitieambtenaren aanwezig (46 tegen 36%), in de eindmeting is dat verschoven naar meer politieambtenaren (11 tegen 17%) en aspiranten (0,4 tegen 4%).

Uit de antwoorden op de vragenlijsten blijkt dat gebruikers van pepperspray gemiddeld jonger zijn en vaker van het mannelijk geslacht. Ook de gemiddelde leeftijd van degenen die alleen maar bedreigd hebben met pepperspray is lager dan de gemiddelde leeftijd van degenen die nog nooit bedreigd hebben met pepperspray. Vier van de respondenten hadden in de loop van 2004 5 keer of vaker pepperspray gebruikt.

76% van de gebruikers (N = 195) was van mening dat het effect altijd of meestal naar verwachting was, 11% vond dat daar soms sprake van was en 12% vond dat dat vaak niet of nooit het geval was.

Van degenen die bedreigd hadden pepperspray te gebruiken (N = 225) was zelfs 86% van mening dat het effect altijd of meestal naar verwachting was, 9% vond dat daar soms sprake van was en 6% vond dat dat vaak niet of noot het geval was.

Aan respondenten is gevraagd aan te geven met welke uitspraken over (het gebruik van) pepperspray zij het eens zijn. De gemiddelde scores op deze vragen zijn vergeleken met de gemiddelde scores op dezelfde vragen na afloop van de pilot. De resultaten staan in tabel 9.1. In de tabel staan de verdeling van de antwoorden in 2000 en in 2005, de gemiddelde score (waarbij een score van 3,0 een neutraal antwoord inhoudt) en of er statistisch significante verschillen bestaan tussen de scores van 2000 en 2005.

De eerste uitspraak, "Ik voel me veilig op straat" is overigens niet gebonden aan pepperspraygebruik. Wel valt op dat t.o.v. de pilot veel meer mensen het hier zeer mee eens zijn.

Tabel 9.1 Opvattingen van politieambtenaren in 2000 (na de pilot) en 2005 (na landelijke invoering) met elkaar vergeleken

	Meting	1, % zeer		3, % neu-	4, % on-	5, % zeer	gemiddel- de score	p t.o.v. vorige meting
		eens	2, % eens	traal	eens	oneens		
Ik voel me veilig op straat	np*	19,7	78,8	1,1	0,4	-	1,8	***
	ne	34,0	65,6	0,4	-	-	1,7	
Niet effectief	np	-	0,4	2,3	35,4	62,0	4,6	***
	ne	0,4	0,5	6,5	45,5	47,3	4,4	
Zeer gevaarlijk	np	-	2,7	7,3	28,8	61,2	4,5	***
	ne	3,5	4,3	12,2	34,7	45,3	4,1	
Leidt tot meer politiegeweld	np	0,8	2,7	19,4	31,9	45,2	4,2	
	ne	1,7	3,3	15,2	38,3	41,5	4,1	
Vermindert kans op gebruik van het vuurwapen door de politie	np	54,4	32,7	9,1	2,7	1,1	1,6	***
	ne	35,3	39,6	14,2	7,5	3,4	2,0	
Vermindert kans op vuurwapengebruik door verdachte(n)	np	7,6	17,4	69,3	5,3	0,4	2,7	
	ne	7,6	16,7	66,3	7,6	1,7	2,8	
Leidt tot minder verwondingen bij de politie	np	51,9	35,2	9,8	1,5	1,5	1,7	***
	ne	32,8	42,0	19,2	4,8	1,3	2,0	
Leidt tot minder verwondingen bij verdachte(n)	np	56,8	33,7	7,2	1,1	1,1	1,6	***
	ne	32,8	45,7	13,7	6,0	1,8	2,0	
Vermindert agressie bij verdachte(n)	np	25,8	48,9	22,7	2,3	0,4	2,0	***
	ne	18,1	44,7	28,0	7,6	1,6	2,3	
Is goed voor mijn zelfvertrouwen	np	10,3	24,7	19,8	16,0	29,3	3,3	
	ne	12,6	22,8	25,0	15,0	24,6	3,2	
Vooral goed voor zwakke of kleine politieambtenaren	np	6,8	7,2	11,4	14,8	59,7	4,1	
	ne	6,7	9,1	13,8	14,0	56,4	4,0	
Waardeloos bij storm en regen	np	3,9	10,1	58,1	18,2	9,7	3,2	***
	ne	8,7	15,6	52,6	14,8	8,3	3,0	
Alleen geschikt in heel speciale situaties	np	1,1	6,1	12,6	37,4	42,7	4,1	**
	ne	1,9	5,2	19,7	37,0	36,2	4,0	
Met pepperspray voel ik me stukken veiliger op straat	np	10,8	26,2	40,8	12,3	10,0	2,8	***
	ne	4,9	38,4	44,3	10,2	2,2	2,7	

Om de rompslomp met nazorg te vermijden kun je het beter maar zo weinig mogelijk gebruiken	np	4,6	5,7	8,0	20,5	61,2	4,3	***
	ne	1,5	6,8	21,3	48,2	22,2	3,8	

* np = na pilot, ne = na eindmeting

** significant, $p < 0,05$

*** significant, $p < 0,01$

Politieambtenaren zijn in 2005 nog steeds positief over pepperspray, maar ze zijn in 2005 iets minder uitgesproken positief dan in 2000. Van de 14 stellingen over het (het gebruik van) pepperspray is er in 9 gevallen sprake van een significant verschil in opvatting tussen 2000 en 2005. Zoals blijkt uit tabel 9.1 zijn politieambtenaren in 2005 het meer eens met de stelling dat "Om de rompslomp met nazorg te vermijden je het beter maar zo weinig mogelijk kunt gebruiken" en zijn ze iets minder stellig in hun opvatting dat pepperspray:

- effectief is;
- ongevaarlijk is;
- de kans op vuurwapengebruik door de politie vermindert;
- agressie van verdachten vermindert;
- leidt tot minder verwondingen bij politieambtenaren;
- leidt tot minder verwondingen bij verdachten.

Wel valt op dat in 2005 politieambtenaren het meer eens zijn met de stelling "Met pepperspray voel ik me stukken veiliger op straat"

Benadrukt dient te worden dat de verschillen tussen 2000 en 2005 klein zijn.

Nadere analyse van de gegevens leert dat er in een aantal opzichten verschillen zijn in opvattingen tussen mannelijke en vrouwelijke politieambtenaren en tussen politieambtenaren die wel of niet daadwerkelijk gericht gebruik van pepperspray hebben gemaakt.

Vrouwelijke politieambtenaren zijn vergeleken bij hun mannelijke collega's iets minder uitgesproken positief over pepperspray (tabel 9.2), met name op de volgende punten: Ze zijn het minder eens met de stelling dat pepper leidt tot meer politiegeweld, minder eens met de stelling dat pepper leidt tot minder agressie bij verdachten en meer eens met de stelling dat pepper waardeloos is bij storm en regen. Wel voelen vrouwelijke politieambtenaren zich, vergeleken met hun mannelijke collega's, met pepper veiliger op straat (ondanks dat voelen vrouwelijke politieambtenaren zich in het algemeen minder veilig op straat dan hun mannelijke collega's).

Tabel 9.2 Verschillen in opvattingen tussen mannelijke en vrouwelijke politieambtenaren

	Meting	1, % zeer eens	2, % eens	3, % neutraal	4, % oneens	5, % zeer oneens	gemiddelde score	p
Ik voel me veilig op straat	man	37,2	62,5	0,3	-	-	1,6	***
	vrouw	21,3	78,2	0,5	-	-	1,8	
Leidt tot meer politiegeweld	man	1,9	3,4	13,0	37,2	44,6	4,2	***
	vrouw	1,0	3,0	23,7	44,9	27,3	3,9	
Vermindert agressie bij verdachte(n)	man	19,4	46,5	25,8	6,5	1,9	2,3	***
	vrouw	11,9	40,0	36,7	11,4	-	2,5	
Waardeloos bij storm en regen	man	7,2	14,3	52,8	16,4	9,3	3,1	***
	vrouw	13,9	20,1	54,5	8,1	3,3	2,7	
Met pepperspray voel ik me stukken veiliger op straat	man	4,6	37,6	44,6	10,4	2,8	2,7	**
	vrouw	6,2	40,8	44,1	9,0	-	2,6	

** significant, $p < 0,05$

*** significant, $p < 0,01$

Politieambtenaren die ooit daadwerkelijk gericht gebruik van pepperspray hebben gemaakt zijn juist iets positiever over pepperspray dan hun collega's die het nog nooit gebruikt hebben (tabel 9.3), met name op de volgende punten:

Ze zijn het meer eens met de stelling dat pepperspray leidt tot minder vuurwapengebruik door verdachten en met de stelling dat ze zich met pepperspray veiliger voelen op straat. Wel zijn ze het minder oneens met de stelling: "Om de rompslomp met nazorg te vermijden je het beter maar zo weinig mogelijk kunt gebruiken".

Opvallend is verder dat juist bij degenen die in 2004 vaker dan 1x pepperspray gebruikt hebben de opvatting sterker leeft dat pepperspray niet gevaarlijk is en nog minder dan hun collega's die maar 1 keer pepperspray hebben gebruikt van mening zijn dat pepperspray leidt tot meer politiegeweld.

Tabel 9.3 Verschillen in opvattingen tussen politieambtenaren die wel of niet daadwerkelijk gebruik hebben gemaakt van pepperspray

	pepper gebruikt	1, % zeer eens	2, % eens	3, % neutraal	4, % oneens	5, % zeer oneens	gemiddelde score	p
Vermindert kans op vuurwapengebruik door verdachte(n)	ja	9,7	20,4	61,7	7,3	1,0	2,7	**
	nee	6,9	15,7	67,9	7,5	2,0	2,8	
Met pepperspray voel ik me stukken veiliger op straat	ja	10,0	37,8	40,7	10,5	1,0	2,5	**
	nee	3,7	38,6	45,3	10,1	2,4	2,7	
Om de rompslomp met nazorg te vermijden kun je het beter maar zo weinig mogelijk gebruiken	ja	1,4	6,7	15,8	47,4	28,7	4,0	**
	nee	1,6	6,8	22,2	48,4	21,0	3,8	

** significant, $p < 0,05$

Conclusies opvattingen van politieambtenaren

Uit de in 2005 gehouden nameting blijkt dat, vergeleken met direct na de pilot in 2000, politieambtenaren nog steeds positief zijn over pepperspray. Het gebruik voldoet over het algemeen aan de verwachtingen en met pepperspray voelen politieambtenaren zich in toenemende mate veiliger op straat. Politieambtenaren zijn weliswaar iets minder positief dan in 2000, waarmee de toen al zichtbare lijn zich voortzet: na training was men iets minder eenzijdig positief dan voor training, na de pilot was men iets minder positief dan aan het begin van de pilot. Het lijkt er dus op alsof politieambtenaren in de loop der jaren een steeds realistischer kijk op pepperspray hebben gekregen.

Vrouwelijke politieambtenaren zijn in een aantal opzichten iets minder positief over pepperspray dan mannelijke politieambtenaren, politieambtenaren die pepperspray gebruikt hebben zijn daarentegen in een aantal opzichten iets positiever dan niet-gebruikers. Pepperspray wordt vaker gebruikt door mannen en door jongere politieambtenaren; het is opvallend dat ondanks het feit dat vrouwelijke respondenten gemiddeld een stuk jonger zijn dan mannelijke respondenten, zij minder vaak pepperspray gebruiken.

10. Eindconclusies

Het invoeringstraject

Pepperspray is succesvol ingevoerd bij de Nederlandse politie. Op een aantal punten is er nog sprake van lopende zaken:

- de aanschaf van een nieuw nazorgmiddel is in gang gezet na een aanbestedingsprocedure die niets heeft opgeleverd en een aantal testen;
- aanschaf van een klein draagmiddel: er lopen twee pilots waarin een klein draagmiddel wordt getest door politieambtenaren in burger (bij de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging en de Spoorwegpolitie).

Een aantal elementen uit het invoeringstraject zijn als *goede werkwijze* te bestempelen, in de zin dat ze bijgedragen hebben aan een goed verloop van het project en aan een veilige en verantwoorde toepassing van pepperspray:

- De instelling van een landelijke projectgroep met directe betrokkenheid vanuit het ministerie van BZK, die de communicatie met de korpsen sterk bevorderde en het mogelijk maakte problemen direct aan te pakken;
- Een pilot in een beperkt aantal korpsen voorafgaande aan landelijke invoering;
- Monitoring, die het mogelijk maakte tussentijds gefundeerde adviezen te verstrekken en tot bijstellingen te komen;
- In regio's die ervoor gekozen hadden het implementatietraject te beginnen met het informeren en opleiden van leidinggevenden, was er sprake van een grotere betrokkenheid van leidinggevenden;
- In regio's die ervoor gekozen hebben regelmatig in werkoverleg of in een werkgroep casuïstiek te bespreken, was de betrokkenheid van leidinggevenden bij de normering van het pepperspraygebruik vergroot;
- Publiekscommunicatie heeft bijgedragen aan de preventieve werking van het nieuwe gewelddmiddel;
- Het nadrukkelijk inpassen van gebruik van het nieuwe gewelddmiddel in een training die gericht is op een situatiegeoriënteerde tactische en communicatief vaardige aanpak van potentieel gevaarlijke situaties;
- Het expliciet opstellen van eenduidige regels over het meenemen/ bewaren van nieuwe gewelddmiddel na afloop van de dienst;
- Certificering als voorwaarde voor het uitrusten met pepperspray.

Het gebruik in de praktijk

Het gebruik van pepperspray biedt de mogelijkheid een (potentieel) gevaarlijke verdachte zonder ernstige gevolgen op een verantwoorde wijze van een veilige afstand onder controle te krijgen. Het opstellen en consequent ten uitvoer brengen van een nazorgprotocol zijn daarbij van belang gebleken. De aanscherping van de opleiding en training op grond van de aanbevelingen uit eerdere rapportages heeft duidelijk effect gehad. De richtlijnen zijn werkbaar gebleken en hebben bijgedragen aan een zorgvuldige invoering van pepperspray. De toetsing van het gebruik van pepperspray, vooral waar het gaat om mogelijk lichtvaardig gebruik en het gebruik in bijzondere omstandigheden blijft een aandachtspunt. Bij het opstellen van de richtlijnen is geen rekening

gehouden met de mogelijkheid van pepperspraygebruik in het kader van de politieke hulpverleningstaak.

De effectiviteit van pepperspray

Het is duidelijk geworden dat pepperspray een "gewoon" gewelddadig middel is, in de zin dat het niet altijd effectief is. Pepperspray scoort, volgens opgave van politieambtenaren zelf, minder goed dan andere gewelddadige middelen als het er om gaat of ze er hun doel mee bereiken en de effectiviteit vertoont in de loop van de introductie een dalende trend. Uit de analyses komt naar voren dat vooral gebruik van drugs, mate van ervaring van politieambtenaren, de afstand tussen politieambtenaar en verdachte, etnische achtergrond van de verdachte, gewelddadig gedrag van de verdachte en het al dan niet geven van een waarschuwing van invloed waren op de effectiviteit van pepperspray. Het is van belang dat politieambtenaren weten wanneer zij er op bedacht moeten zijn dat pepperspray mogelijk niet of een stuk minder effectief is.

Lange termijn gevolgen

Vanwege het ontbreken van gegevens kan er voor de Nederlandse situatie geen conclusie getrokken worden over het effect van de invoering van pepperspray op het gebruik van geweld tegen politieambtenaren.

Na de introductie van pepperspray is de gerapporteerde frequentie van politieel geweldgebruik toegenomen en is pepperspray het meest gehanteerde gewelddadig middel geworden, zonder dat andere gewelddadige middelen minder vaak worden ingezet. Als in het verleden vooral sprake is geweest van onderrapportage van gebruik van fysiek geweld (en in mindere mate wapenstok en diensthond) kan een deel van het pepperspraygebruik gezien worden als een vervanging van dergelijke vormen van geweldgebruik. Daarnaast lijkt het erop alsof pepperspray deels gebruikt wordt als een vervanging voor verbale communicatie.

Na gebruik van pepperspray was minder vaak medische zorg aan verdachten nodig dan na gebruik van andere gewelddadige middelen. Hoewel politieambtenaren anecdotisch melding maken van incidenten waarbij zij vanwege de beschikbaarheid van pepperspray geen gebruik hebben hoeven maken van het vuurwapen, is er over het geheel genomen in de Nederlandse situatie geen sprake van dat het politieel vuurwapengebruik verminderd is na invoering van pepperspray.

Het aantal klachten over politiegeweld neemt (in absolute of relatieve zin) niet af na de invoering van pepperspray. De klachten nemen overigens ook niet in aantal toe. Voorzover de schaarse gegevens een conclusie toelaten, lijkt het er wel op dat er – in vergelijking met andere gewelddadige middelen – weinig geklaagd wordt over het gebruik van pepperspray, zeker gezien de frequentie waarmee pepperspray gebruikt wordt.

Opvattingen van politieambtenaren

Politieambtenaren zijn en blijven positief over pepperspray, al neemt de tevredenheid in de loop der tijd wat af. Het gebruik voldoet over het algemeen aan de verwachtingen en met pepperspray voelen politieambtenaren zich in toenemende mate veiliger op straat. Politieambtenaren hebben in de loop der jaren wel een realistischer kijk op pepperspray gekregen. Het valt op dat vrouwelijke politieambtenaren in een aantal opzichten iets minder positief over pepperspray zijn dan hun mannelijke collega's en dat politieambtenaren die daadwerkelijk pepperspray gebruikt

hebben in een aantal opzichten iets positiever ten opzichte van pepperspray staan dan niet-gebruikers. Pepperspray wordt vaker gebruikt door mannen en door jongere politieambtenaren; het is opvallend dat ondanks het feit dat vrouwelijke respondenten gemiddeld een stuk jonger zijn dan mannelijke respondenten, zij minder vaak pepperspray gebruiken. Het onderzoek heeft aanwijzingen opgeleverd dat meer ervaren politieambtenaren beter in staat zijn om om te gaan met lastige en gewelddadige verdachten (inclusief de gepepperde verdachten) en confrontaties op te lossen dan hun minder ervaren collega's. Deze bevinding benadrukt nogmaals dat een veilige en verantwoorde aanpak van potentiële conflictsituaties niet alleen afhankelijk is van beschikbare geweldsmiddelen, maar ook van professionele vaardigheden.

Tenslotte

Het evaluatieonderzoek heeft geleid tot een realistischer kijk op pepperspray als geweldmiddel. Nu er inmiddels (inclusief de pilot) meer dan 4000 verdachten met pepperspray zijn bespoten en een veelvoud daarvan aan politieambtenaren tijdens de training de gevolgen van pepperspray heeft ondergaan is duidelijk dat, mede dankzij de zorgvuldige wijze waarop pepperspray in Nederland is ingevoerd, gebruik van pepperspray in de praktijk plaatsvindt zonder medische complicaties. De gerealiseerde mate van effectiviteit en de mate waarin politieambtenaren die pepperspray gebruiken hun doel bereiken noopt tot nuchterheid: pepperspray is niet alleen geen wondermiddel gebleken, maar is net als andere geweldsmiddelen in sommige situaties gewoon niet of veel minder effectief en wordt soms zelfs contraproductief, als verdachten er agressief (of agressiever) van worden.

De rol van leidinggevendenden binnen korpsen, zowel organisatorisch als in het kader van de toetsing is aanvankelijk onderschat. Leidinggevendenden dienen een cruciale rol bij de normering en inkadering van politieel geweldgebruik te spelen. Regelmatige analyses van gebeurtenissen waarbij politieambtenaren geweld gebruiken en waarbij geweld tegen hen gebruikt wordt zijn daartoe van belang. De daartoe benodigde gegevens zijn beperkt beschikbaar, en in nog mindere mate is er sprake van gedegen analyses op regionaal of districtelijk niveau. In de loop van het onderzoek is gebleken dat het lastig is gegevens te achterhalen over gebruik van geweld tegen de politie en de gevolgen daarvan. Er zijn inmiddels een aantal initiatieven genomen om daar verbetering in te brengen en het is van belang deze ontwikkeling door te zetten en te ondersteunen omdat de beschikbaarheid van dergelijke gegevens bijdraagt aan een effectieve, veilige en verantwoorde politie-inzet.

In het kader van het project ter introductie van pepperspray is veel kennis opgedaan. Het ging daarbij niet alleen om kennis die direct gerelateerd is aan pepperspray, maar ook meer algemeen om kennis die relevant is voor politieel geweldgebruik in het algemeen (en voor aanbestedingstrajecten, etc.). Het is van belang deze kennis vast te houden en verder te verspreiden. De Politieacademie zou in dat opzicht nadrukkelijker dan in de loop van het invoeringstraject het geval is geweest invulling dienen te geven aan een rol als kenniscentrum.

Bij toekomstige wijzigingen in bewapening of uitrusting zal het van belang zijn nadrukkelijk rekening te houden met de ervaringen opgedaan met de introductie van pepperspray bij de Nederlandse politie. Aandachtspunten zijn onder andere:

- De interne communicatie binnen het ministerie van BZK bij voorgenomen wijzigingen in regelgeving;

- Het voor aanbestedingstrajecten benodigde en gewenste tijdpad en de bewaking van dat tijdpad;
- Het belang van logistieke randvoorwaarden;
- De inpassing in basisopleidingen.

Bijlagen

1. Gebruikte afkortingen
2. Literatuur
3. Vragenlijst 2005 Opvattingen politieambtenaren
4. Tabel 7.2 Descriptive Statistics for Variables Used in the Analysis
5. Tabel 8.1 Ziekteverzuim

Bijlage 1. Gehanteerde afkortingen

AZ-toetsing	toetsing van aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden
BOA	Bijzondere Opsporings Ambtenaar
BPS	Basis Politie Systeem
BZK	ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties
CEP	Centraal Examenbureau Politie
CIP	Concern Informatiemanagement Politie
HOVJ	Hulpofficier van Justitie
HUNP	Herziening Uniform Nederlandse Politie
IBP	Instituut voor de Basispolitiefunctie
IBT	Integrale beroepsvaardigheden training
KLPD	Korps Landelijke Politie Diensten
LSOP	Politie Onderwijs- en Kenniscentrum
MOB-code	Programmertaal, MOB staat voor mobilization
PIOG	Politie Instituut Openbare orde en Gevaarsbeheersing
WvSR	Wetboek van Strafrecht
ZVP	Ziekteverzuimpercentage

Bijlage 2. Literatuur

Adang, O.M.J., R.J. Kaminski, M. Howell & J.G.B. Mensink (aangeboden) Assessing the Performance of Pepper Spray in Use-of-force Encounters: The Dutch Experience. Policing

Adang, O.M.J. & J.G.B. Mensink (2004) Voortgangsrapportage invoering pepperspray 2003. Politieacademie, Apeldoorn

Adang, O.M.J. & J.G.B. Mensink (2004) Pepper spray: an unreasonable response to suspect verbal resistance. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. Vol 27, No. 2, 2004, pp. 206-219

Adang, O.M.J. & J.G.B. Mensink (2003) "Pepperspray: het gebruik in de praktijk". Het Tijdschrift voor de Politie, nr 12, p 15-19. Herdrukt in: Politiekundige verkenningen 2003-2004 (Stol & den Boer, red, 2004), Elsevier overheid

Adang, O.M.J. & J.G.B. Mensink (2003) De invoering van pepperspray bij de Nederlandse politie. "Ik wil dit nooit meer meemaken", LSOP, Apeldoorn

Adang, O.M.J. & B.J.C. Schot (2003) Pepperspray vergroot zelfvertrouwen. Algemeen Politieblad, 5, p 8 - 11

Adang, O.M.J. & J.G.B. Mensink (2001) Pepperspray blijkt effectief. APB, 5, 10-13

Adang, O.M.J. & J.G.B. Mensink (2001) "Spray!" Een nieuw gewelddmiddel voor de Nederlandse politie. Elsevier bedrijfsinformatie, 's-Gravenhage

Adang, O.M.J., R. v.d. Wateren & P.J.S. Steernberg (1999) Netten, stokken en sprays. Nieuwe wapens voor de Nederlandse politie? Elsevier bedrijfsinformatie, 's-Gravenhage

Adkins, L.D. (2003) Oleoresin Capsicum: An Analysis of the Implementation of Pepper Spray into the Law Enforcement Use of Force Continuum in a Selected Police Department. Thesis, East Tennessee State University

Bailey, W.G. (1996): Less-than-lethal weapons and police-citizen killings in U.S. urban areas. *Crime & Delinquency*, 42, 4, 535-552

Bowling, J.M. & M. Gaines (2003) An Evaluation of Oleoresin Capsicum (O.C.) Use by Law Enforcement Agencies: Impact on Injuries to Officers and Suspects. NIJ.

Gauvin, R. (1994): Oleoresin Capsicum spray: a progress report. Portland Police Department, Internal Affairs Unit, Portland, Oregon

Gauvin, R. (1995): Oleoresin Capsicum: a progress report. *Law and Order*, april, 64 en 68-70

Jaarverslag Nederlandse Politie 2000, 2001, 2002, 2003

Kaminski, Robert J., Steven M. Edwards, and James W. Johnson, "The Deterrent Effects of Oleoresin Capsicum on Assaults Against Police: Testing the Velcro-Effect Hypothesis," *Police Quarterly* 1 (2) (1998): 1-20.

Kerngegevens Nederlandse Politie 2001, 2002, 2003

Kock, E. & B. Rix (1996) A review of police trials of the CS Aerosol Incapacitant. Police Research series paper 21, Police Research Group, London

Long, J. S. (1997), *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*, Advanced Quantitative Techniques in the Social Sciences, Vol. 7, Sage, Beverly Hills, CA.

Lumb, R.C. & P.C. Friday (1997): Impact of pepper spray availability on police officer use-of-force decisions. *PIJPSM*, 20, 1, 136-148

Morabito, E.V. & W.G. Doerner (1997): Police use of less-than-lethal force: Oleoresin Capsicum (OC) spray. *PIJPSM*, 20, 4, 680- 697

Rogers, T.S. & S. L. Johnson (2000) Less than Lethal: An Analysis of the Impact of Oleoresin Capsicum. *International Journal of Police Science and Management* Volume:3 Issue:1 Pages:55 to 67

Smith, M.R. and Alpert, G. (2000), "Pepper spray, a safe and reasonable response to suspect verbal resistance", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, Vol. 23 No. 2, pp. 233-45.

Timmer, J., J. Naeyé & M. van der Steeg (1996) *Onder Schot. Vuurwapengebruik van de politie in Nederland (1978-1995)*. Gouda Quint, Deventer

Timmer, J. & G. Beijers (1998) *Geweldsmeldingen 1996-1997* Centrum voor Politiewetenschappen VU, Amsterdam

Timmer, J., J. Naeyé & G. Beijers (2001) *Politiële geweldrapportage 1998-2000*. Centrum voor Politiewetenschappen VU, Amsterdam

Timmer, J., & J. Naeyé (2002) *Geweldrapportage 1998-2000*, Algemeen Politieblad, nummer 2

Zwanzinger, H. (1998): *Pfefferspray: Einsatzerfahrungen in Osterreich 1994 bis 1998*. Bundesministerium des Inneren, Wien

Bijlage 3. Vragenlijst 2005 Opvattingen politieambtenaren

Regio

geboortejaar 19

man/vrouw

lengtecategorie tot 1.60 m 1.60 tot 1.70 m 1.70 tot 1.80 m 1.80 tot 1.90 m meer dan 1.90 m
 gewichtsklasse tot 50 kg 50 tot 60 kg 60 tot 70 kg 70 tot 80 kg 80 tot 90 kg meer dan 90 kg

aantal dienstjaren bij de politie (afgerond naar boven)

rang 1 aspirant 2 agent 3 hoofdagent
 4 brigadier 5 inspecteur 6 hoofdinspecteur

Ik voel me veilig op straat altijd meestal soms vaak niet nooit

Ooit pepper daadwerkelijk gebruikt tegen personen ja/nee

Indien ja:

- Hoe vaak in de loop van 2004

- Het effect heeft voldaan aan mijn verwachtingen

1 2 3 4 5

Ooit bedreigd met pepper ja/nee

Indien ja

- Hoe vaak in de loop van 2004

- Het effect heeft voldaan aan mijn verwachtingen

1 2 3 4 5

Nu, na de invoering van pepperspray denk ik over pepperspray als nieuw middel voor de Nederlandse politie:

Niet effectief	1	2	3	4	5	Zeer effectief
Zeer gevaarlijk	1	2	3	4	5	Onschadelijk
Leidt tot meer politiegeweld	1	2	3	4	5	Leidt tot minder politiegeweld
Vermindert de kans op vuurwapengebruik door politie-ambtenaren	1	2	3	4	5	Verhoogt de kans op vuurwapengebruik door politie-ambtenaren
Vermindert de kans op vuurwapengebruik door verdachten	1	2	3	4	5	Verhoogt de kans op vuurwapengebruik door verdachten
Leidt tot minder verwondingen bij politie-ambtenaren	1	2	3	4	5	Leidt tot meer verwondingen bij politie-ambtenaren (door meer risico nemen i.p.v. terugtrekken)
Leidt tot minder verwondingen bij verdachten	1	2	3	4	5	Leidt tot meer verwondingen bij verdachten
Vermindert agressie bij verdachte(n)	1	2	3	4	5	Maakt verdachte(n) agressiever
Is goed voor mijn zelfvertrouwen	1	2	3	4	5	Mijn zelfvertrouwen blijft gelijk
Vooraf geschikt voor fysiek zwakke of kleine politie-ambtenaren	1	2	3	4	5	Geschikt voor elke politie-ambtenaar
Waardeloos bij storm en regen	1	2	3	4	5	Ook geschikt bij storm en regen
Is alleen in heel speciale situaties te gebruiken	1	2	3	4	5	Is in veel situaties bruikbaar

Met pepperspray voel ik me stukken veiliger op straat 1 2 3 4 5

Om de rompslomp met nazorg te vermijden kun je het beter maar zo weinig mogelijk gebruiken 1 2 3 4 5

Opmerkingen:

Hartelijk bedankt voor uw medewerking.

Bijlage 4: Tabel 7.2 Descriptive Statistics for Variables Used in the Analysis

<i>Variable</i>	<i>Description</i>	<i>Code or Min-Max</i>	<i>N or \bar{X}</i>	<i>% or s</i>
INCAPACITATED	Degree to which suspect was incapacitated	1 Completely	221	28.9
		2 Largely	251	32.8
		3 Partially	104	13.6
		4 A little	131	17.1
		5 Not at all	59	7.7
EASED ARREST	Degree to which pepperspray made arrest easier	1 Much easier	353	46.9
		2 Easier	262	34.8
		3 Equal / no change	45	6.0
		4 More difficult	51	6.8
		5 Much more difficult	41	5.5
AGGRESSIVE	Degree to which pepperspray made suspect less or more aggressive	1 Much less	259	34.0
		2 Less	269	35.3
		3 Equally / no change	81	10.6
		4 More	99	13.0
		5 Much more	54	7.1
SATISFIED	Level of officer satisfaction with the performance of pepperspray	1 Highly satisfied	521	67.8
		2 Somewhat satisfied	185	24.1
		3 Unsatisfied	63	8.2
DIST	Distance from suspect when pepperspray discharged	0 - < 1 meter	241	31.1
		1 - = 1 meter	534	68.9
RACE	Suspect race	0 - White	366	52.9
		1 - Nonwhite	326	47.1
PROTECT	Suspect's face protected against pepperspray (helmet, goggles, etc.)	0 - Not protected	712	92.2
		1 - Protected	60	7.8
WARNED	Suspect received verbal warning before pepperspray use	0 - Warned	203	26.2
		1 - Not Warned	573	73.8
VIOLENT	Suspect used force or violence against police or others	0 - No force	183	24.6
		1 - Used force	562	75.4

Notes: Total observations = 776; *s* = standard deviation.

Table 7.2 Descriptive Statistics for Variables Used in the Analysis (continued)

<i>Variable</i>	<i>Description</i>	<i>Code or Min-Max</i>	<i>N or \bar{X}</i>	<i>% or s</i>
FORCE	Officer used other force type in addition to pepperspray (weaponless tactics, baton, firearm)	0 - Used pepperspray only 1 - Used pepperspray +	510 266	65.7 34.3
POWER	Suspect was physically stronger than officer (vs. officer stronger or as strong as suspect)	0 - Officer = strong 1 - Suspect stronger	401 355	53.0 47.0
XPOSED	One or more officers were exposed to pepperspray	0 - Not exposed 1 - Exposed	564 212	72.7 27.3
OPEXP	Years experience as a police officer	0 - 34	8.58	7.78
AGE	Suspect age in years	13 - 66	30.88	9.35
RINK1	Suspect was sober [<i>reference category</i>]	1 - No alcohol	402	52.5
RINK2	Suspect was a bit under the influence of alcohol	1 - Yes, a bit	112	14.6
RINK3	Suspect clearly was under the influence of alcohol	1 - Yes, clearly	251	32.8
RUGS1	Suspect was not under the influence of illicit drugs or meds [<i>reference category</i>]	1 - No drugs/meds	515	69.2
RUGS2	Suspect was a bit under the influence of illicit drugs or meds	1 - Yes, a bit	148	19.9
RUGS3	Suspect clearly was under influence of illicit drugs or meds	1 - Yes, clearly	81	10.9
MENTAL1	Suspect was not confused or disturbed [<i>reference category</i>]	1 - Not confused...	406	53.6
MENTAL2	Suspect was a bit confused or disturbed	1 - Yes, a bit	137	18.1
MENTAL3	Suspect clearly was confused or disturbed	1 - Yes, clearly	214	28.3
GGRES1	Suspect was not aggressive [<i>reference category</i>]	1 - Not aggressive	21	2.7
GGRES2	Suspect was a bit aggressive	1 - Yes, a bit	110	14.3
GGRES3	Suspect clearly was aggressive	1 - Yes, clearly	638	83.0
MOT1	Suspect was not agitated / emotional [<i>reference category</i>]	1 - Not agitated...	91	11.9
MOT2	Suspect was a bit agitated / emotional	1 - Yes, a bit	178	23.3
MOT3	Suspect clearly was agitated / emotional	1 - Yes, clearly	494	64.7
GOAL1	Suspect was not goal oriented [<i>reference category</i>]	1 - Not goal oriented	79	10.5
GOAL2	Suspect was a bit goal oriented	1 - Yes, a bit	153	20.3
GOAL3	Suspect clearly was goal oriented	1 - Yes, clearly	523	69.3

Notes: Total observations = 776; *s* = standard deviation.

Bijlage 5. Tabel 8.1 Ziekteverzuim 2000 – 2003 Nederlandse politie per korps

Het ziekteverzuimpercentage (ZVP) is berekend volgens de basisformule van het Nederlands Instituut voor de Arbeidsomstandigheden. Deze formule luidt: Totaal aantal verzuimde dagen in jaar/ Potentieel aantal beschikbare dagen in jaar/100

Ziekteverzuim 2000 t/m 2003 (exclusief zwangerschap)				
Korps	2000	2001	2002	2003
Amsterdam-Amstelland	13,7%	13,0%	8,9%	8,5%
Rotterdam-Rijnmond	11,6%	12,8%	10,1%	7,4%
Haaglanden	10,1%	10,1%	9,8%	8,8%
Utrecht	12,0%	9,4%	8,2%	7,5%
Midden- en West-Brabant	7,8%	9,1%	7,5%	7,4%
Hollands Midden	8,7%	8,2%	7,9%	6,2%
Kennemerland	8,1%	7,7%	7,5%	7,0%
Brabant-Zuid-Oost	8,6%	8,8%	7,5%	6,0%
Groningen	9,8%	8,3%	7,7%	6,4%
Limburg-Zuid	8,1%	8,0%	8,1%	6,9%
Gelderland-Midden	7,3%	6,8%	6,6%	6,2%
Zuid-Holland-Zuid	8,4%	8,5%	7,4%	6,4%
Twente	7,8%	8,6%	7,8%	6,7%
Noord- en Oost-Gelderland	6,9%	8,9%	8,1%	7,5%
Noord-Holland-Noord	9,9%	9,5%	9,3%	6,8%
Brabant-Noord	7,4%	7,9%	7,7%	7,3%
Gelderland-Zuid	6,9%	6,2%	6,6%	5,3%
Fryslân	7,9%	7,6%	7,4%	6,3%
IJsselland	7,7%	7,7%	8,1%	5,8%
Zaanstreek-Waterland	7,0%	8,7%	8,7%	6,4%
Gooi en Vechtstreek	9,8%	9,8%	7,5%	7,1%
Limburg-Noord	8,6%	9,9%	7,3%	5,2%
Flevoland	9,5%	9,1%	8,4%	6,3%
Drenthe	7,0%	9,5%	7,9%	6,5%
Zeeland	6,2%	6,8%	7,6%	7,3%
Regiokorpsen	9,5%	9,6%	8,2%	7,1%
KLPD	nb	9,4%	8,8%	8,0%

Over de auteurs

Dr. Otto M.J. Adang, bioloog-etholoog, is lector aan de Politieacademie te Apeldoorn, waar hij leiding geeft aan de kenniskring "Openbare orde en gevaarbeheersing". Hij is auteur van o.a. "Hooligans, autonomen, politieambtenaren", en mede-auteur van "Spray!" (met J. Mensink), "Beheersing van Gevaar" (met J. Timmer) en "To save Lives" (met E. Giebels). Voor meer informatie zie <http://omjadang.homestead.com>

Drs. Jos G.B. Mensink, afgestudeerd als sociaal-psycholoog, is al ruim 20 jaar werkzaam als toegepast wetenschappelijk onderzoeker. Inhoudelijk is hij betrokken (geweest) bij vragenlijst- en veldwerkonderzoek op de gebieden zorg, onderwijs en politie/justitie. Hij is werkzaam bij IVA, een instituut van de Universiteit Tilburg.

Carin J.T. Esman is als onderzoeksassistente werkzaam aan de Politieacademie te Apeldoorn en lid van de kenniskring "Openbare orde en gevaarbeheersing".